

DÂRÜLFÜNÛN İLAHİYAT SEMPOZYUMU

18-19 Kasım 2009

TEBLİĞLERİ

İSTANBUL 2010

DARU'L-FÜNÜN İLÂHİYAT FAKÜLTESİNİN ÖĞRETİM SÜRESİ DERS PROGRAMI VE MEZUNİYET BELGESİ ÖRNEKLERİ

Mustafa ÖCAL*

A. GİRİŞ

Önsöz'den önce şunu ifade etmek isterim; bu tebliğ metnini hazırlayıp sonlandırdıktan sonra kafamızda; “keşke tebliğin başlığını *Bir İlâhiyat Fakültesi mezunu neler yapabilir, kendisi için neler yapılabilir?* şeklinde belirleseydik” tarzında bir düşünce oluştu. ‘Neden’ diye yöneltilecek bir soruya karşılık, burada söz konusu edilecek zatın hizmetleri ve kendisi için yapılanlar ortaya konulunca ne demek istediğimiz anlaşılacaktır. Ancak tebliğ metni hazırlanmadan önce başlık belirlendiği için sonradan değiştirmeyi uygun bulmadık.

- Dâru'l-Fünûn'un ve İlâhiyat Fakültelerinin ilk nüvesinin ortaya çıkışı

Geleneksel medrese eğitiminin dışında ve bir üniversite anlayışı içerisinde Dâru'l-Fünûn'un kuruluşu ile ilgili ilk düşünce ve teşebbüs 21 Temmuz 1846'ya kadar uzanır. Ancak bina yapımı vb. hazırlıklara rağmen bu teşebbüsten bir sonuç alınmamıştır.¹ Bu ilk teşebbüsten sonra Dâru'l-Fünûn'un kuruluşu dört aşamada gerçekleşmiştir. Bir başka deyimle -hepsi de Sultan Abdülaziz Han (1861-1876) zamanına denk gelen- üç tecrübe yaşadık-tan sonra II. Abdülhamit dönemine denk gelen dördüncüde kalıcı olabilmıştır.

İlk açılış; “*Dâru'l-Fünûn*” adıyla üniversitenin ilk açılışı 1279/12 Ocak 1863 Pazartesi günü Ayasofya Caminin yakınında yaptırılan bir binada gerçekleşmiştir. Ancak iki yıl sonra 1865 yılında ders yapılan binada yan-ğın çıkıp bütün ders araç-gereçleriyle yanınca bir müddet için Dâru'l-Fünûn unutulmuştur.²

(i) *İkinci olarak;* 1286/1 Eylül 1869 tarihinde Maarif-i Umûmiye Nezaretince hazırlanıp yürürlüğe konulan ‘Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi’nde (79-128. maddelerinde) yer alan hükümlere dayanarak³ 20 Şubat 1870'de *Dâru'l-Fünûn-ı Osmanî* adıyla açılmıştır. Dâru'l-Fünûn-ı Osmanî; 1) *Hikmet (Felsefe) ve Edebiyat*, 2) *Hukuk*, 3) *Ulûm-ı Tabiiye ve Riyâziye* adlı 3 şube halinde öğretime başlamıştır.⁴ Üç yıl faaliyette bulunabilen ve mezun verip vermediği bilinmeyen⁵ Dâru'l-Fünûn-ı Osmanî 1873'te kapatılmıştır.⁶

Üçüncü olarak; 1874 yılında *Dâru'l-Fünûn-ı Sultanî* veya diğer adıyla *Mekatib-i Âliye-i Sultaniye* olarak öğretime başlamıştır.⁷ Bu seferki açılış; 1) *Hukuk*, 2) *Ulûmü Fünûn-ı Riyâziye ve Tabiiye*, 3) *Edebiyat* bölümlerinden oluşmuş ve bunların her birine ‘mektep’ denilmiştir.⁸ Avrupa'daki üniversitelerle rekabet edebilecek şekilde kurulmaya çalışılan Daru'l-Fünûn-ı Sultani bazı sebeplerle 1881'de tarihe intikal etmiştir.⁹

Dördüncü olarak; Sultan II. Abdülhamid'in 14 Ağustos 1900'de (16 Rebiülahir 1318/30 Temmuz 1316) hazırlattığı 27 maddelik bir Nizamname gereği ‘*Dâru'l-Fünûn-ı Şahâne*’ adıyla açılmıştır. Resmi açılışı, II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. yılında 31 Ağustos 1316 / 1900'e tarihine denk getirilerek yapılan bir törenle Dâru'l-Maarif binasındaki Mülkiye Mektebinde gerçekleştirilmiştir. 1 Eylül 1900'den itibaren ise öğrenci kayıtları

* Yrd. Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ Unat, Faik Reşit; *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara 1964, s. 18-19, 49; Arslan, Ali; *Darülfünun'dan Üniversiteye*, Kitabevi Yay. İstanbul 1995, s. 23-25.

² İhsanoğlu, Ekmeleddin; *TDV İA (İslâm Ansiklopedisi); Dârülfünûn* (maddesi), c. 8, s. 522; Koçer, Hasan Ali; *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, MEB İstanbul 1992, s. 74-76; Arslan; *a.g.e.* s. 26-28; Unat; *a.g.e.* s.50.

³ Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin tam metni için bk. *Düster*, c. 2, Matbaa-i Âmire 1289, s. 198-204.

⁴ Şubelerin (Bölümlerin) ders programları hakkında bilgi için bk. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, *Düster*, c. 2, Matbaa-i Âmire 1289, madde 80-83, 85.

⁵ İhsanoğlu; *TDV İA a.g. madde*, c. 8, s. 523.

⁶ Bk. Unat; *a.g.e.* s. 51; bu konuda biraz farklı açıklamalar için bk. Aynî, Mehmet Ali; *Dârü'l-Fünûn Tarihi*, İstanbul 1925, s. 21, 22, 26, 27; Ergin, Osman; *Türk Maarif Tarihi*, c. 1-2, s. 545-563; Mehmedoğlu, Yurdağül; *Tanzimat Sonrasında Okullarda Din Eğitimi*, İstanbul 2001, s. 210-211; Arslan; *a.g.e.* s.37.

⁷ Ergin; *a.g.e.* c.1-2, s. 697-708; İhsanoğlu; *TDV İA a.g. madde*, c. 8, s. 523.

⁸ Bölümlerin ders programları hakkında bilgi için bk. Arslan; *a.g.e.* s.42-47.

⁹ Siler, Abdurrahman; *Türk Yüksek Öğretiminde Darülfünun (1863-1933)*, H.Ü. S.B.E. Basılmamış Dok. Tezi, Ankara 1992, s. 49'dan Arslan; *a.g.e.* s. 42, 47; Unat; *a.g. e.* s. 52-53.

yapılarak öğretime başlanmıştır.¹⁰ Abdülhamid'in Dâru'l-Fünûn-ı Şahâne'yi kurdurmaktan amacı; bazı gençlerin firar yoluyla Avrupa'ya gitmelerini önlemek ve ilim adamları yetiştirmektir.¹¹

Dâru'l-Fünûn-ı Şahâne üç bölümden oluşmakta idi: 1) *Ulûm-ı Âliye-i Diniye*, 2) *Ulûm-ı Riyaziye ve Tabiiye*, 3) *Edebiyat*. Ayrıca, Mülkiye Mektebinin zaten mevcut olan *Mekteb-i Hukuk* ile *Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye* de Dâru'l-Fünûn'un şubelerinden kabul edilmiş, böylece toplam beş bölüm oluşmuş oldu.¹²

Ulûm-ı Riyaziye ve Tabiiye ile Edebiyat şubelerinin öğretim süresi 3'er yıl, Ulûm-ı 'Âliye-i Diniye şubesinin öğretim süresi ise 4 yıl olarak belirlenmişti. Ulûm-ı 'Âliye-i Diniye bölümünde okutulan dersler şunlardı:¹³ *Tefsir-i Şerif, Hadis-i Şerif, Usûl-i Hadis, Fıkah, Usûl-i Fıkah, İlm-i Kelâm, Tarih-i Din-i İslâm*.

Bu haliyle *Ulûm-ı 'Âliye-i Diniye* medrese dışında yüksek seviyede din eğitimi ve öğretimi yaptıracak ilk müessesesi ve aynı zamanda Cumhuriyet dönemi İlahiyat Fakültelerinin de ilk nüvesi olarak ortaya çıkmış oluyordu.

(ii) - II. Meşrutiyet ve İstanbul Dâru'l-Fünûnu

Dâru'l-Fünûn-ı Şahâne II. Meşrutiyet'in ilânına (1908'e) kadar eğitim ve öğretime devam etmiştir. 1909'da yapılan maarif ıslahatı esnasında adı '*İstanbul Dâru'l-Fünûnu*' olarak değiştirilmiştir. Söz konusu değişiklik yapılırken Ulûm-ı 'Âliye-i Diniye şubesine dokunulmamış ve bu şube medreselerin dışında yüksek din eğitimi ve öğretimi yaptırılan ayrı bir kurum halinde faaliyetlerine devam etmiştir.¹⁴

Maarif Nâzırı Emrullah Efendi zamanında 21 Nisan 1912'de çıkarılan bir Nizamname ile¹⁵ İstanbul Dâru'l-Fünûnu'nun *Ulûm-ı 'Âliye-i Diniye Şubesi* '*Ulûm-ı Şer'îye Şubesi*' olarak isim değişikliğine uğratılmış ve günümüz İlahiyat Fakültelerinin ders programına benzer bir program uygulamaya konulmuştur.¹⁶ Son haliyle Dâru'l-Fünûn'un şubeleri ve öğretim süreleri şöyle olmuştur:

1) <i>Ulûm-ı Şer'îye Şubesi</i>	3 yıl
2) <i>Ulûm-ı Hukûkîye</i>	4 yıl
3) <i>Ulûm-ı Tıbbiye</i>	6 yıl
4) <i>Fünûn Şubesi</i>	3 yıl
5) <i>Ulûm-ı Edebiye Şubesi</i>	3 yıl

- *Ulûm-ı Şer'îye Şubesinin lağvedilmesi ve gerekçesi*

Osmanlı devletinin son döneminde (1910, 1914 ve 1917'de olmak üzere) üç ayrı medrese ıslah nizamnamesi hazırlanıp yürürlüğe konulmuştur. Bunlardan Şeyhülislâm Mustafa Hayri Efendi'nin (1866-1921) gayreti ile 1914'te (18 Eylül 1330/1 Ekim 1914'de) çıkarılan Islâh-ı Medâris Nizamnamesi ile İstanbul medreseleri *Dâru'l-Hilâfeti'l-'Âliye* ismiyle tek yönetim altında birleştirilmiştir. Kendi içerisinde 4'er yıllık; *Tali Kısım-ı Evvel, Tali Kısım-ı Sani ve Kısım-ı Âli* olmak üzere üç kısma (kademeye) ayrılmıştır. Ayrıca bir de bunların üzerinde ihtisas medresesi olan 2 yıllık *Medresetü'l Mütchassisîn* kurulmuştur.¹⁷ İşte medresede yapılan bu ıslah ve yeni düzenleme karşısında Dâru'l-Fünûn'un *Ulûm-ı Şer'îye Şubesi* önemli ölçüde fonksiyonelliğini yitirmiştir. Bunun üzerine bu şube lağvedilmiş, talebeleri '*Sahn*' adını alan Dâru'l-Hilâfe Medresesinin Kısım-ı Âli'sine nakledilmişlerdir.¹⁸

¹⁰ Ergin; *a.g.e.* c. 3-4, s. 1215-1216; İhsanoğlu; *TDV İA a.g. madde*, c. 8, s. 524.

¹¹ Aynî, Mehmet Ali; *Dâru'l-Fünûn Tarihi*, İstanbul 1925, s. 32; Unat; *a.g.e.* s. 53; Ergin, Osman; *a.g.e.* c. 3-4, s. 1214; Mehmedoğlu; *a.g.e.* s. 212.

¹² Daru'l-Fünûn-ı Şahane Nizamnamesi için bk. *Düstur*; I. Tertib, c. VII. s: 659-664, m. 2.; ayrıca bk. Unat; *a.g.e.* s. 53.

¹³ Bk. *İstanbul Dâru'l-Fünûnu Talebê Rehberi (1927-1928)*, Yeni Matbaa, İstanbul 1927, s. 141; *İstanbul Dâru'l-Fünûnu Talebê Rehberi (1930-1931)*, Ekspres Matbaası, İstanbul 1930, s. 244; ayrıca bk. Ergin; *a.g.e.* c. 3-4, s.1219-1220.

¹⁴ Unat; *a.g.e.* s. 54-55.

¹⁵ *Düstur*, Tertib-i Sâni, c. 4, s. 460-463.

¹⁶ Bk. *İstanbul Dâru'l-Fünûn Talimatı*, İstanbul 1329, m. 2; Aynî; *a.g.e.* s. 32, 36, 42, 48; ayrıca bk. Ergin; *a.g.e.* c. 1-2, s. 125, c. 3-4, s.1225; Atay; *a.g.e.* s. 251 vd.; Yazıcı, Nesimi; *Osmanlıların Son Döneminde Din Görevlisi Yetiştirme Çabaları Üzerine Bazı Gözlemler*, Diyanet Dergisi, c. 27, sayı 4, s. 101.

¹⁷ Nizamnâme; "*Dâru'l-Hilâfeti'l-'Âliye Medresesi (Nizamnâme-Ders Cetveli-Şuret-i Tedris ve Kitaplar-Talimatnâme)*, İstanbul, 1330/1333) adıyla kitap halinde basılmıştır. Islâh-ı Medâris Nizamnâmesi için ayrıca bk. *Düstur*, Tertib-i Sani, c. 6 s. 1325-1330; *Ceride-i İlmîye, Islah-ı Medaris Dair*, Nüsha-i Fevkalade (20 Z.Kade, 1332/27 Eylül 1330), s. 243-383; *İlmîye Salnamesi*, Birinci defa, Matbaa-i Âmire İstanbul 1334, s.173-189, 642-688.

¹⁸ Bk. *İstanbul Daru'l-Fünûn-ı Talebê Rehberi (1927-1928)*, İstanbul Yeni Matbaa, s. 141; ayrıca bk. Unat; *a.g.e.* s. 55.

B. TEVHİD-İ TEDRİSAT KANUNU VE DÂRU'L-FÜNÛN İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

(iii) 1. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Dâru'l Fünûn İlâhiyat Fakültesinin Açılışı

Cumhuriyetin ilânından dört ay geçtikten sonra TBMM'den 3 Mart 1340/1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu geçirilmiş 6 Martta yayınlanarak yürürlüğe girmişti.¹⁹ Söz konusu kanunun 4. maddesinde şu ifade yer alıyordu:

"Maarif Vekâleti yüksek diniyat mütebassısları yetiştirmek üzere Dâru'l-Fünûn'da bir İlâhiyat Fakültesi tesis ve imamet ve bitabet gibi bîdemat-ı diniyenin ifası vazîfesiyile mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşad edecektir."

Kanunun aynen nakledilen birinci maddesinin âmir hükmü gereği 17 Ramazan 1342 / 21 Nisan 1924 tarih ve 493 sayılı *İstanbul Dâru'l-Fünûnu Hükmi Şahsiyeti Hakkında Kanun* çıkarılmıştır. Kanunun 1. maddesinde: "İstanbul Dâru'l-Fünûnu ve müteşekkil bulunduğu Tıp, Hukuk, Edebiyat, İlâhiyat ve Fen medreselerinden her biri emval-i menkule ve gayr-i menkule tasarrufuna ve teberruat kabulüne mezun şahsiyet-i hükmiyeyi haiz bir müessesedir" şeklinde tanımlanan Dâru'l-Fünûnun adları sayılan fakülteleri 'medrese' olarak nitelendirilmiştir. Fakat aynı kanunun hükümlerine göre çıkarılan 7 İlkteşrin (Ekim) 1925 tarihli Dâru'l-Fünûn Talimatnamesi'nin 1. maddesinde Tevhid-i Tedrisat Kanunundaki ifadeye uygun olarak her bir bölüm için 'medrese' yerine 'fakülte' tabiri kullanılmıştır.²⁰

Bu durumda Dâru'l-Fünûn İlâhiyat Fakültesinin hukuki temeli Tevhid-i Tedrisat Kanunu ise resmi kuruluş tarihi olarak da, adı geçen kanunun çıkış tarihi olan 21 Nisan 1924'ü kullanabiliriz. Ancak *Talebe Rehberlerinde* İlâhiyat Fakültesinin (1)340/1924 yılının Mayıs başında açıldığı²¹ ifade edilmektedir ki bu da fiili kuruluş olabilir.

2. Fakültenin Açıldığı Yer ve Reisleri (Dekanları)

Tevhid-i Tedrisat Kanununun yürürlüğe girmesinden sonra, -kanunla kapatılmamasına rağmen- Maarif Vekili Vasıf'ın 11 Mart 1340 tarih ve 624 numaralı telgrafnamesiyle medreseler kapatılmıştır.²² Buna karşılık kanunun 4. maddesinin âmir hükmü gereği Dâru'l-Fünûn İlâhiyat Fakültesi ile İmam ve Hatip Mektepleri açılmıştır.

Tahirü'l-Mevlevî'ye göre; İstanbul'da açılan İmam ve Hatip Mektebi Sultan Selim'de kâin (mevcut) olup, Şeyhü'l-İslâm Mustafa Hayri Bey'in eseri bulunan Medresetü'l-Mütehassısın binasına nakledilmiş ve orada tedrisata başlanmıştır.²³ Dâru'l-Fünûn İlâhiyat Fakültesi açılması kesinleşince, söz konusu medrese İlâhiyat Fakültesine dönüştürülmüş, İmam ve Hatip Mektebi ise Fazlı (Fevzi) Paşa'da²⁴ bir bina kiralanıp orada açılmıştır.²⁵ Ancak fakülte burada öğretime başlatılmamış -halen İstanbul Üniversitesi Eski Eserler Kütüphanesi olan- Medresetü'l-Kuzat (Kudat) binasına taşınmıştır. Medresetü'l-Mütehassısın binası ise -belli bir bedel mukabilinde- Halk Fırkasına (Cumhuriyet Halk Partisine) satılmıştır.²⁶

İlâhiyat Fakültesinin Reislerine (Dekanlarına) gelince; ilk Reisi Hukukçu ve aynı zamanda Hadisçi İzmir Mebusu (Milletvekili) Seyit Beydir.²⁷ Sonra Şemseddin (Günaltay) Bey Reislik yapmıştır.²⁸ Fuat Köprülü de bir müddet Reis Vekilliği görevi ifa etmiştir. Son Reisi ise, İzmirli İsmail Hakkı Beydir.

¹⁹ Kanunun tam metni için bk. *Resmî Ceride*, 6.3.1340 sayı 63; *Düstur*, Tertip 3, c.5, s. 322; *Maarif Vekâleti Mecmuası*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, Mart 1341/1925, sayı 1, s. 74.

²⁰ Bk. *Düstur*, üçüncü Tertip, c. 5, 1931, s. 1047-1068; 1098-1107; Unat, *a.g.e.* s. 57; Ayhan, Halis; *Türkiye'de Din Eğitimi*, M. Ü. İFAV Yay. İstanbul 1999, s. 41.

²¹ Bk. *İstanbul Dâru'l-Fünûnu Talebe Rehberi (1927-1928)*; Yeni Matbaa, İstanbul 1927, s. 141; ayrıca bk. *İstanbul Dâru'l-Fünûnu Talebe Rehberi*, Expres Matbaası, İstanbul 1930, s. 244.

²² Medreseleri kapatan tamim için bk. (Ankara'daki) *Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi*, 051.V 05 - 2 - 1 - 31.

²³ Tahirü'l-Mevlevî; *Matbuat Âlemindeki Hayatım ve İstiklâl Mahkemeleri*, Nehir Yay. İstanbul 1991, s. 173-174.

²⁴ Osman Ergin; (*Türk Maarif Tarihi*, c. V. s. 2124'de) "Fazlı Paşa'da bir bina kiralandığını" ifade etmekle birlikte söz konusu bölgede Fazlı Paşa değil Fevzi Paşa Caddesi mevcuttur. Osman Ergin'in kitabında bölgenin adı muhtemelen 'Fevzi Paşa' yerine yanlışlıkla 'Fazlı Paşa' olarak yer almıştır.

²⁵ Ergin; *a.g.e.* c. V. s. 2124.

²⁶ Medresetü'l-Mütehassısın binasının Halk Fırkasına (CHP'ye) verilmesi / satılması ile ilgili Bakanlar Kurulunun 25 Haziran 1340 (1924) tarihli kararname için bk. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) No: 030.18.01/010.31.10.

²⁷ Seyit Bey, 14 Ağustos 1923 - 27 Ekim 1923 arasında görev yapan Ali Fethi Bey (Okyar)in kurduğu hükümette (5. İcra Vekilleri Heyetinde / Bakanlar Kurulunda) Adliye Vekili (Adalet Bakanı) olarak görev ifa etmiştir. Kezâ, 29 Ekim 1923 - 6 Mart 1924 tarihleri arasında görev yapan ilk Cumhuriyet Hükümeti (I. İnönü Hükümeti)'nde de Adliye Vekilliği yapmıştır.

²⁸ Bk. Tahirü'l-Mevlevî; *a.g.e.* s. 200.

(iv) 3. Fakültenin Öğrenci Kaynakları

Dâru'l-Fünûn İlahiyat Fakültesinin ilk Hadis ve Hadis Tarihi Hocalarından ve Diyanet İşleri eski Başkanlarından Ahmet Hamdi Akseki'nin verdiği bilgiye göre; Dâru'l-Fünûn İlahiyat Fakültesinin kurulduğu ilk yıl, kapatılan Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliye Medresesinin yüksek kısımları ile Medresetü'l-Mütehassısın -Medrese-i Süleymâniye-denilen ihtisas şubelerindeki 400'den fazla talebe İlahiyat Fakültesine alınmıştır. Bu talebeler Arapça ve âli (yüksek) tahsillerini bitirmiş, müspet ilimler, garp ve şark felsefelerini görmüş, garp dillerinden en az birini okumuş gençlerdi.²⁹

1927-1928 yılında yayınlanan Dâru'l-Fünûn Talebe Rehberinde ise fakülteye kayıt ve kabul esasları üç madde halinde şu şekilde belirlenmiştir:³⁰

- *Dâru'l-Fünûn fakültelerinden ruûs alanlar,*
- *Yüksek mektepten mezun olanlar,*
- *Resmi veya bîsusî tam devreli liselerden mezun olanlar.*

1930-1931 tarihli Talebe Rehberinde ise bu üç maddeye şunlar da eklenmiştir:³¹

- *Mülgâ Sabn ve İbtidai Dâhil medreselerini ikmal edenler,*
- *İmam ve Hatip Mekteplerinden lise derecesinde bulunanların mezunları.*

Son maddedeki ifade dikkat çekmektedir. Çünkü o dönemde İmam ve Hatip Mektepleri 4 yıllık ve ortaokul seviyesindeydi, lise kısmı yoktu. Peki "*İmam ve Hatip Mekteplerinden lise derecesinde bulunanların mezunları*" ifadesinden ne anlamak lazım? Muhtemelen, İmam ve Hatip Mektebinden sonra Liseyi de bitirenler için konulmuş bir maddedir. Çünkü 1920'li yıllarda toplam 34 yerde açılan İmam ve Hatip Mekteplerinin tamamı 4 yıllık ve orta okul konumunda idi. En sona kalan İstanbul ve Kütahya'dakiler de 4 yıllık olarak 1930 yılında resmen 1932'de ise fiilen kapatılmışlardı. Şayet bu mekteplerden mezun olup da liseye devam edenler olmuşsa, onların İlahiyat Fakültesine girmelerini teşvik amaçlı olarak böyle bir madde konulmuş olabilir.

(v) 4. Fakültenin Öğretim Süresi ve Ders Programı

'Dâru'l-Fünûn Talebe Rehberi' adlı kitapçıklarda verilen bilgilerden anlaşılıyor ki İlahiyat Fakültesinin öğretim süresi 3 yıl idi.

1927-1928'deki Talebe Rehberine göre ders programı ve sömestre müddeti ise şöyle idi:³²

Tefsir ve Tefsir Tarihi, Hadis ve Hadis Tarihi, Fıkıh Tarihi, İçtimaiyat, Ahlâk, Din-i İslâm Tarihi, Arap Edebiyatı, Felsefe-i Din, Kelâm Tarihi, İslâm Filozofları, Tasavvuf Tarihi, Felsefe Tarihi, İslâm Bediiyatı, Hal-i Hazırda İslâm Mezhepleri, Akvam-ı İslâmiye Etnografyası, Türk Tarih-i Dinîsi, Tarih-i Edyân.

Yukarıda verilen derslerden ayrı, İlahiyat Fakültesine bağlı 'İhzârî' (Hazırlık sınıfı) mahiyetinde; Fransızca, Arapça ve Farsça lisan kurları vardır.

Fakültede tedris edilen Tarih-i Felsefe ve İslâm Filozofları, Ahlâk, İçtimaiyat ve Rûhiyat dersleri Edebiyat Fakültesi Felsefe dersleri ile müşterektir. İlahiyat Talebesi bu dersler için Felsefe Şubesi Dershanesine devam ederler.

Fakültenin müstakil ve müşterek dersleri bir zümre addedilmiştir.

İlahiyat Fakültesinde sömestr usûlü tatbik olunur. Talebe, Tefsir ve Hadis dersleri mecburi olmak ve toplam dersler adedi 6'dan aşağı olmamak üzere toplam 24 sömestr devama mecburdur.

²⁹ Akseki, A. Hamdi; *Din Tedrisatı ve Dinî Müesseseler Hakkında (Bir Rapor)*, Şehilürreşad, c. V, sayı 105; Haziran 1951, s. 67.

³⁰ *İstanbul Dâru'l-Fünûnu Talebe Rehberi (1927-1928)*, İstanbul Yeni Matbaa, s. 141.

³¹ *İstanbul Dâru'l-Fünûnu Talebe Rehberi (1930-1931)*, Exspres Matbaası, İstanbul 1930, s. 244-245.

³² Bk. *İstanbul Dâru'l-Fünûnu Talebe Rehberi (1927-1928)*, İstanbul Yeni Matbaa, s. 141; *1930-1931 Öğretim Yılı Talebe Rehberi*, Exspres Matbaası, İstanbul 1930, s. 244-245.

Fakültede tedaris edilen derslerin sömestr müddetleri Őyledir:

<u>Dersin ismi:</u>	<u>Smestr müddeti:</u>
Tefsir ve Tarih-i Tefsir	6
Hadis ve Tarih-i Hadis	4
Fıkıh Tarihi	4
İçtimaiyat	2
Ahlâk	2
Din-i İslâm Tarihi	4
Akvam-ı İslâmiye Etnografyası	4
Türk Tarih-i Dinisi	4
Kelâm Tarihi	4
İslâm Felsefesi	2
Tasavvuf Tarihi	4
Felsefe Tarihi	4
Hal-ı Hazırda İslâm Mezhepleri	4
İslâm Bediiyatı	2
Felsefe-i Din	4
Tarih-i Edyan	4

Ancak 1932-1933 yılı Talebe Rehberinde okutulan derslerin yeniden belirlendiği anlaşılmaktadır. Bu son düzenlemede İslâm Felsefesi Tarihi, İçtimai Ruhiyat, Mâba'de't-tabiiyat (Metafizik), Ruhiyat, Arabî ve Farsî dersleri programda yer almamıştır ki manidardır.³³

Öte yandan programda, Tefsir ve Hadis dersleriyle bunların tarihçeleri ayrı ayrı yer almakla birlikte, Fıkıh'ın yalnızca tarihçesinin okutulması dikkat çekmektedir. Fıkıhın, bir başka ifade ile İslâm Hukukunun daha 1924'ten itibaren devre dışı bırakılmış olması da manidardır.

Müddet-i tahsilîyesi üç sene olan Süleymaniye medresesi* altı sömestre itibar edilerek talebe buldukları sınıfa göre hakk-ı mktesepelerini (müktesep haklarını) muhafaza ederler. Sahn, Kuzat (Kudat), Vâizîn ve İbtidâi Dâhil mezunları ve mülga İlâhiyat Şubesi talebesi** altı sömestre devama mecburdurlar.

İlâhiyat Fakültesinin programında seçimlik dersler de yer almıştır.³⁴ Ancak konumuzu genişletmemek düşüncesiyle burada seçimlik derslerin neler olduğu ve nasıl okutulduğu konusunda açıklama yapmayacağız.

Ayrıca, Talebe Rehberlerinde 1927-1928 ile 1930-1931 ve son (1932-33) ğretim yılındaki ğretim elemanları (müderris ve muallimleri) ile okuttukları dersler de sıralanmaktadır.³⁵ Tebliğ metninin sınırlarını zorlamamak için onları da burada tek tek sıralamayı uygun bulmadık.

Bu hususla ilgili son bir noktaya daha dikkat çekmek istiyoruz: İlâhiyat Fakültesinde dersler 6 sömestr olarak okutulduğuna göre ğretim süresi 3 yıldır. Yukarıda hangi dersin kaç sömestr olarak okutulacağı da verildi. Ancak hangi dersin hangi smestride okutulacağını ise tespit edemedik.

³³ *İstanbul Dâru'l-Fünûnu Talebe Rehberi*, İstanbul 1932, s. 29-32'den nakleden Ayhan, Halis; *a.g.e.* s. 41-42.

* Mülgâ Süleymaniye Talebesi'nden maksat, 1917'de Şeyh'l-İslâm Musa Kazım Efendi tarafından çıkarılan "Medâris-i İlmiye Hakkında Kanun"la yapılan ıslah döneminde 'Medrese-i Süleymaniye' adıyla oluşturulan ihtisas kısmında öğrenim görürken 1924'te medreseler kapatılınca İlâhiyat Fakültesine naklen kayıt yaptıran öğrenciler olmalı.

** Mülgâ İlâhiyat Şubesi talebesi'nden maksat, 1914 yılında İslâh-ı Medâris Nizamnamesi gereği Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliye Medresesinin faaliyete geçmesi zerine İlâhiyat Fakültesi niteliğinde olup da ilga edilen Dâru'l-Fünûn'un Ulûm-ı Şer'iye Şubesi kastedilmiş olmalı.

³⁴ *İstanbul Dâru'l-Fünûnu Talebe Rehberi (1927-1928)*, s.143; *İstanbul Dâru'l-Fünûnu Talebe Rehberi (1930-1931)*, s. 246-247.

³⁵ Bk. *İstanbul Dâru'l-Fünûnu Talebe Rehberi (1927-1928)*, s.143; *İstanbul Dâru'l-Fünûnu Talebe Rehberi (1930-1931)*, s. 246-247; *İstanbul Dâru'l-Fünûnu Talebe Rehberi (1932-1933)*, s. 29-33.

(vi) 5. İlahiyat Fakültesi Mecmuası

Dâru'l-Fünûn İlahiyat Fakültesinin hocaları, fakültenin öğretime açık kaldığı 9 (dokuz) öğretim yılı içinde toplam 25 sayı bilimsel mecmua / dergi yayınlamışlardır. *İlahiyat Fakültesi Mecmuası* adını taşıyan dergilerin ilk sayısı Teşrin-i Sâni (Kasım) 1925'te yayınlanmıştır. İçinde ciddi ve ilmi yazıların yer aldığı mecmuanın Teşrin-i Evvel (Ekim) 1928'de yayınlanan 3. yıl 10. sayısına kadar olanları Arap harfleri, sonrakiler Latin harfleri ile olmak üzere, fakültenin kapatılış tarihine (1933'e) kadar toplam 25 sayısı yayınlanmıştır. Mecmuanın son sayısının tarihi 25 Şubat 1933'tür.

Mecmuadaki makalelerde, sosyal, dinî, felsefi konuların öne çıktığı görülmekle birlikte, İslâm Tarihi, İslâm Sanatları Tarihi, Dinler Tarihi ve Kelâm konuları da önemli yer tutmaktadır. Temel İslâm Bilimleri olarak kabul edilen Tefsir, Hadis, Fıkıh gibi konulardaki yazılar ise diğerlerine göre daha az olduğu dikkat çekmektedir.³⁶

(vii) 6. Hoca ve Öğrenci sayısı

Yukarıda da ifade edildiği gibi Dâru'l-Fünûn İlahiyat Fakültesinin kurulduğu ilk yıl, Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliye Medresesinin yüksek kısımları ile Medresetü'l-Mütehasssîn -Medrese-i Süleymâniye denilen ihtisas şubelerindeki 400'den fazla talebe İlahiyat Fakültesine alınmıştır.³⁷ Ancak sonraki yıllarda öğrenci sayısı giderek azalmıştır. Yıllara göre fakültenin öğrenci ve muallim / hoca sayısı şöyledir:³⁸

<u>ÖĞRETİM YILI</u>	<u>MUALLİM</u>	<u>ÖĞRENCİ</u>
1924'te ilk kayıt	-	400
1924-1925	12	284
1925-1926	13	205
1926-1927	13	167
1927-1928	13	53
1928-1929	13	35
1929-1930	16	35
1930-1931	13	22
1931-1932	13	22
1932-1933	13	20

(viii) Görüldüğü gibi fakültenin hoca sayısı genellikle sabit kalırken öğrencisi her geçen yıl azalmıştır. Buna karşılık Fakülte Reisi (Dekanlığı) yeni öğrenci bulmak veya yeni öğrenci kaynakları oluşturmak amacıyla birtakım arayışlara yönelmiştir. Şöyle ki;

(ix) Fakülte Reisi (Dekan) Vekili Fuat Köprülü 11 Haziran 1928 tarihli yazısıyla '*İlahiyat Fakültesi Müderrisîn Meclisi*'ni toplantıya çağırmıştır. 18 Haziran 1928 Pazartesi günü saat 2'de yapılacak toplantıda şu konuların gündeme alınıp konuşulacağı maddeler halinde sıralanmıştır:³⁹

(x) 1. Terbiye Müderrisi İsmail Hakkı Beyin (Baltacıoğlu) 'Dinî İslabat' hakkındaki lâyihasının (tasarısının) müzakeresi,

(xi) 2. İlahiyat Fakültesinde talebe-i asliyeye mahsus olan dersler haricinde açık dersler kışadıyla İstanbul'daki vâiz ve hatiplerin bu derslere devam mecbur tutulmaları için Diyanet İşleri Riyâsetine iş'ârâtta (yazılı bildirimde) bulunulması,

3. Vilayetlerde ve kazalarda müftülerin, vâizlerin ve hatiplerin İlahiyat mezunlarından olması için hükümetçe karar ittihaz ettirilmek üzere Diyanet İşleri Reisliğinin nazarı dikkatinin celbi,

4. Mısır, Afgan, Arnavutluk, Türkistan ve Hindistan'dan gelecek ecnebi talebeyi Fakülte talebe-i asliyesi meyanına almak için teşebbüsatta bulunulması,

³⁶ Geniş bilgi için bk. Er, Hamit; *İstanbul Darulfünûnu İlahiyat Fakültesi Mecmuası Hoca ve Yazarları*, Sosyal Bilimler Araştırma Merkezi-İslâm Medeniyeti Vakfı, İstanbul 1993, s. 52 vd.

³⁷ Akseki, A. Hamdi; *a.g.rapor*; Sebilürreşad, c. V, sayı 105; Haziran 1951, s. 67.

³⁸ Tahsin Banguoğlu'nun İlahiyat Fakültesinin yıllara göre öğrenci sayısı ile ilgili açıklamaları için bk. *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VIII, c. 15 (3.1.1949), s. 11; Ayrıca bk. Ergin; *a.g.e.* c. 1-2, s. 136; Arslan; *a.g.e.* s.110; *Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Maarif 1923-32 İstatistikleri*, Yayın No: 26, sh. 64; Naumann, William; *İslâmic Higher Education in Turkey Since 1924*, (Yayımlanmış bir araştırma), Jacob, P. Xavier; *L'Enseignement Religieux dans la Turquie Moderne*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin, 1982, s. 98; Parmaksızoğlu, İsmet; *Türkiye'de Din Eğitimi*, s.25; Ayhan, Halis; *a.g.e.* s. 50.

³⁹ Toplantıya davet ve gündem maddelerinin orijinal (Osmanlıca) metni için bk. Cündioğlu, Dücan; *Bir Siyasi Proje Olarak Türkçe İbadet I*. Kitabevi Yay. İstanbul 1999, s. 254.

5. *Arnavutluk'ta, Moskova'da, Afgan'daki Türkiye Sefirlerine, Bosna Müftülüğüne, Romanya ve Bulgaristan Başmüftülüğüne, Kıbrıs Kâdılığına İlahiyat Fakültesindeki dersler hakkında izahat verilerek talebelerin teşviki için tezkiyeler tastiri (yazılar yazılması),*

6. *Fakülte Mecmuası ve neşriyatı,*

7. *Neşriyatımızın Avrupa Müsteşriklerine ve İslâm âlemindeki büyük ilmi merkezlere gönderilmesi.*

Görüldüğü gibi toplam 7 maddelik gündemin 2. 3. 4. ve 5. Maddeleri İlahiyat Fakültesine talebe bulmak için yapılması gerekenlerle ilgilidir. Ancak, sonraki yılların öğrenci mevcutlarına bakıldığında ya bu konularda yeterli gayretin gösterilmediği veya gayret gösterilmesine rağmen olumlu sonuç alınmadığı anlaşılmaktadır.

(xii) 7. İlahiyat Fakültesinin Lağvedilmesi

İlahiyat Fakültesinin daha açılış yılının sonundan itibaren her yıl öğrenci kaybına uğramasını bahane ederek dönemin bazı gazete köşe yazarları fakültenin lağvedilmesinden / kapatılmasından ve bu şekilde tasarrufa gidilmesinden bahsetmişlerdir.⁴⁰ İlahiyat Fakültesinin kapatılmasına zemin hazırlayanlardan biri de dönemin Millî Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip'in* açıklamalarıdır.

Bu arada İsviçre'nin Cenevre Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Albert Malche, Dâru'l-Fünûn'un yeniden düzenlenmesi hususunda bir rapor hazırlamak üzere Türkiye'ye davet edilmiştir. Davete icabet ederek Türkiye'ye gelen ve altı ay kadar incelemelerde bulunan Malche 29 Mayıs 1932'de raporunu tamamlamıştır. 66 sayfalık raporunun⁴¹ İlahiyat Fakültesi ile ilgili kısmında Malche: "*Birtakım gerekçelerle fakülte muhafaza edilmek isteniyorsa mevcut haliyle devam etmesinin uygun olmayacağından*" bahsetmiş ama nasıl bir düzenlemeye tabi tutulması gerektiğinden söz etmemiştir. Fakat raporunun bir yerinde; "*İlahiyat Fakültesi, Ulâm-ı Diniye veya Diyanet ve İslâm Felsefesi Tarihi Şubesi adıyla Edebiyat Fakültesine raptedilebilir*" şeklinde bir teklif getirmiştir.

Malche böyle bir teklif getirmiştir ama bunu ne niyetle yapmıştır, tam kestirmek mümkün değildir. Çünkü eğer o kendisinin de mensubu olduğu Batı ülkelerinin üniversitelerini ve Teoloji / İlahiyat Fakültelerini dikkate almış ise burada bir kasıt yahut en hafif ifadeyle yanlıgı var demektir. Çünkü o dönemde bütün Batı ülkelerinin üniversiteleri Hukuk, İlahiyat, Tıp, Felsefe ve Fen Fakültelerinden oluşmaktaydı. Üstelik Malche'nin memleketi olan İsviçre'deki Bern Üniversitesinde Katolikler ve Protestanlar için ayrı ayrı iki İlahiyat Fakültesi olduğu gibi diğer bütün üniversitelerde de İlahiyat Fakültesi mevcuttu.⁴²

1930'lu yılların başında yalnızca İlahiyat Fakültesinin değil aynı zamanda Dâru'l-Fünûn'un kendisi / bütünü aleyhine de birtakım yazılar yayınlanmaya başlamıştır. Yayınlanan yazılar ve hazırlanan raporlar neticesinde TBMM'de 31.5.1933 tarihinde kabul edilen 2252 sayılı kanunla Dâru'l-Fünûn kapatılıp, yerine İstanbul Üniversitesi kurulmuştur.⁴³ Bu yeni oluşumda İlahiyat Fakültesine yer verilmemiş ve böylece bu fakülte resmen ve fiilen tarihe intikal ettirilmiştir. Ancak, fakültenin yerine, belki de Malche'nin da tavsiyesine uyularak öğrenci almadan yalnızca birtakım araştırmalar yapmak amacıyla Edebiyat Fakültesine bağlı *İslâm Tetkikleri Enstitüsü* açılmıştır. İlahiyat Fakültesi kadrosunda olan hocaların biri hariç hepsi bu Enstitüde görevlendirilmiştir.⁴⁴

Aradan üç yıl geçtikten sonra bazı öğrenciler İslâm Tetkikleri Enstitüsünde lisans öğrenimi görmek amacıyla müracaatta bulunmuşlardır. Bunun üzerine konu 6.11.1936'da Edebiyat Fakültesi Meclisinde (fakülte kuru-

⁴⁰ Bu konuda yazı kaleme alanlardan biri Sadri Edhem'dir ki onun 29.V.1931 ve 21.VIII.1931 tarihli *Vatan Gazetesinde* yayınlanan yazılarından alıntılar için bk. Arslan; *a.g.e.* s. 194-196. Ayrıca bk. Ayhan, Halis; *Türkiye'de Din Eğitimi*, s. 45-46.

* Reşit Galip'in Bakanlık dönemi: 19.9.1932-13.8.1933.

⁴¹ Kısakürek, Mehmet Ali; "*Üniversitemizde Yenileşme*, A. Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi, 1971, s. 14'den Ayhan; *a.g.e.* s. 47-48. Arslan; *a.g.e.* s.291; Ayrıca bk. İhsanoğlu, Ekmeleddin; *Dâru'l-Fünûn, TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 8, 1993, s. 525.

⁴² Mallinson, Vernan; *The Western European Idea in Education*, London 1979, s. 342-344'ten nakleden Arslan; *a.g.e.* s. 319.

⁴³ Ayhan, Halis; *TDV İA İlahiyat Fakültesi (maddesi)*, c. 22, s. 71; Arslan; *a.g.e.* s. 330.

⁴⁴ İslâm Tetkikleri Enstitüsüne intikal ettirilen hocalar ve branşları: Prof. Şerafettin; İslâm Dini ve Felsefesi, Prof. Mehmet Ali Ayni; İslâm Dini ve Felsefesi, Prof. İzmirli İsmail Hakkı; Hadis Tarihi, Prof. Şevket; Tefsir Tarihi, Prof. Yusuf Ziya; Türk Dinleri ve Mezhepleri Tarihi, Prof. Muavini Hilmi Ömer; Umumi Dinler Tarihi, Kurs Muallimi Kilisli Rifat; Arapça, Kurs Muallimi Abdalbaki; Farsça.

İlahiyat Fakültesi hocası olup da kadro dışı bırakılan tek isim Müderris Vekili Hüseyin Avni Karamehmetoğlu; Hadis ve Hadis Tarihi. "İlahiyat Fakültesinden kadro dışı bırakılanlar arasında adı geçen Fuat Köprülü, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Halil Nimetullah ve Şekip Tunç esas olarak Edebiyat Fakültesi kadrosunda olup İlahiyat Fakültesinde ders veren hocalar arasındadır. Bunlardan Fuat Köprülü ve Şekip Tunç Edebiyat Fakültesinin yeni kadrosunda yer almışlardır. Halil Nimetullah ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu ise üniversite kadrosunda yer almamışlardır. İlahiyat Fakültesinin diğer hocaları Edebiyat Fakültesine bağlı olarak kurulan İslâm Tetkikleri Enstitüsünün kadrosuna alınmıştır. (Bk. Arslan; *a.g.e.* s. 340, 352).

lunda) görüşülmüştür. Meclis, Edebiyat Fakültesi Talimatnamesine göre; İslâm Tetkikleri Enstitüsünün bir bölüm olarak kayıtlı bulunmadığını ve sadece 'araştırma enstitüsü' olduğunu belirterek talebi reddetmiştir.⁴⁵

İslâm Tetkikleri Enstitüsünün de ömrü fazla olmamıştır. Zira burada hocalık yapan zatlardan bazılarının başka görevlere atanmaları, bazılarının da emekliye sevk edilmeleri üzerine 1936'da kapatılmıştır. Onun yerine yalnızca Edebiyat Fakültesi programında "*İslâm Dini ve Felsefesi*" adlı bir ders yer almıştır. Bu ders de 1941'de program dışı bırakılmıştır.⁴⁶ Böylelikle üniversitede İslâm veya genel manada din adına herhangi bir fakülte, bölüm veya ders kalmamıştır.

8. İlahiyat Fakültesinin Kapatılışı Konusunda İleri Sürülen Gerekçe ve Doğruluk Payı

Dâru'l-Fünûn'un, İstanbul Üniversitesi adıyla yeniden düzenlenmesi esnasında İlahiyat Fakültesine yer verilmemesi konusunda ileri sürülen yegâne gerekçe 'öğrenci yokluğu' iddiasıdır. Bu iddiaya göre; öğrenim görmek üzere yeterli sayıda genç bu fakülteye ilgi duymamış ve kayıt yaptırmamıştır. Gerçekten de yukarıda verilen rakamlara bakıldığında fakültede ilk yıl öğrenime başlayan öğrenci sayısı 400 kadar iken bu sayı her geçen yıl azalmış, kapatıldığı yıl olan 1933'te 20'ye kadar düşmüştür. Peki ama dönemin gençleri neden İlahiyat Fakültesine ilgi duymamış ve sayı devamlı azalmıştır? İşte bu sorunun cevabı verilmemiş, ilgili ve yetkililer bu konuda sükkûtu tercih etmişlerdir.

Malche, raporunda doğru bir tespit yapmış ve "*talebeler için hayattan ve istikbalden mahrum şartlar içinde tedrisatta bulunmak cesareti kıran bir şeydir*"⁴⁷ ifadesini kullanmıştır.

İlahiyat Fakültesinde hocalık yapanlardan Mehmet Ali Aynî ise, kendisi ile yapılan bir mülakatta şöyle demiştir: "Hükümet büyük bir himmet ve güzel bir niyet eseri olarak Cumhuriyet devrinde bir İlahiyat Fakültesi açmıştı. Kaldırılan Medresetü'l-Mütehassısın talebesi ilkin buraya naklolunarak okuyup çıktıktan sonra yenileri gelmediğinden Fakülte talebesiz kalmıştı. Çünkü bu fakülte, çıkacaklara (mezun olacaklara) parlak bir istikbal vaat etmiyordu."⁴⁸

Mehmet Ali Aynî'nin ifadesinde olduğu gibi; hükümet / devlet büyük bir himmet ve güzel bir niyet eseri olarak İlahiyat Fakültesini açmış olsa bile, daha açıldığı ilk yıllardan itibaren öğrenci ve mezunlarına "*parlak bir istikbal vaat etmemesi*," Malche'in ifadesinde yer aldığı gibi onların "*hayattan ve istikbalden mahrum*" bırakılmaları fakülte öğrenimine devam edememeleri için ciddi bir sebep oluşturmuştur.

Peki, İlahiyat Fakültesinde öğrenim görmek isteyen gençlerin önüne çıkarılan engeller veya onları hayattan ve istikbalden mahrum eden sebepler nelerdir?

Bir değerlendirmeye göre; İlahiyat Fakültesine giriş ve mezuniyet için çok ağır şartlar konulmuştur. Çünkü "daha ilk açıldığı yıldan itibaren fakülteye kayıt yaptırabilmek için Arapça ve Farsçadan yapılacak imtihanda başarılı olmak gerektiği gibi mezun olurken de bu dillerden biri ile Batı dillerinden birinden yapılacak imtihanda başarılı olmak şarttı. Bu yüzden İlahiyat Fakültesinin öğrenci kaynağı ortadan kalkmış gibiydi" denilmektedir.⁴⁹

Kanaatimizce bu değerlendirmede söz konusu edilen şartlar, o dönemde İlahiyat tahsili yapmak isteyen gençler için çok önemli ve birinci derecede engelleyici sebep değildi. Çünkü bu fakülteye öğrenciler henüz lise programlarında yerini koruyan Arapça, Farsça ve bir Batı dilini belli seviyede öğrenerek geliyorlardı. Fakülte tahsilleri boyunca ise bu dilleri daha da geliştirme imkânı vardı. Öğrenci ilgisizliği için söz konusu edilen şartlar belki olumsuz anlamda biraz etkili ve caydırıcı olmuş olabilir ama asıl sebepler başka olmalıdır. Yapabildiğimiz tespitlere göre; İlahiyat Fakültesine öğrenci girişini engelleyen asıl sebepler şunlardır:

1. İstanbul Dâru'l-Fünûnunun Hükmi Şahsiyeti hakkında 21 Nisan 1924 tarih ve 493 sayılı olarak çıkarılan kanun hükümlerine göre 7 İlkteşrin (Ekim) 1925 tarihli Dâru'l-Fünûn Talimatnamesinin 3. maddesi ile: Hukuk, Edebiyat, Fen Fakültesi mezunları isterlerse ve şartları tamamlayarak başarılı olurlarsa "İcazet Ruûsu" alırlarken, İlahiyat Fakültesine bu imkân verilmemiştir.⁵⁰ Sebülürreşad Dergisinde de, -muhtemelen bu husus kastedilerek -

⁴⁵ Arslan; *a.g.e.* s. 490.

⁴⁶ Bk. Ülken, H. Ziya; *İlahiyat Fakültesinin Geçirdiği Safhalar*, A. Ü. İlahiyat Fakültesi Albümü, Ankara 1961, s. 7-8; Parmaksızoğlu, İsmet; *Türkiye'de Din Eğitimi*, MEB Ankara 1966. s. 25; Ergin; *a.g.e.* c. 3-4, s. 1243; Ayrıca Bk. Banguoğlu, Tahsin; *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VIII. c. 15 (3.1.1949), s. 11.

⁴⁷ Malche; *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, İstanbul 1939, s. 44, 52'den Arslan; *a.g.e.* s. 312.

⁴⁸ Bk. Cündioğlu; *a.g.e.* I. Kitabevi Yay. İstanbul 1999, s. 84.

⁴⁹ Arslan; *a.g.e.* s. 489-490.

⁵⁰ Bk. *İstanbul Dâru'l-Fünûnu Talebe Rehberi*, İstanbul, 1932, s. 29-30'dan nakleden, Ayhan; *a.g.e.*, s. 41.

İlâhiyat Fakültesinin diğer fakültelerden daha geri mevkiye tutulduğuna dair bir haber yayınlanmıştır.⁵¹ Dolayısıyla bu ayrımcılık daha işin başında öğrenciler üzerinde caydırıcı etki yapmıştır.

Bu duruma dikkat çekmek amacıyla 16 Eylül 1340 (1924) günü Tabhane Medresesinde 200 talebenin kendi aralarında yaptıkları toplantıda şu kararları almışlardır:

"1) TBMM'nde kabul edilen *Evkâf bütçesindeki talebe-i ulûm iâşesine ait tahsisatın verilmesi*, 2) *İlâhiyat Fakültesi talebelerine de diğer fakülte talebeleri gibi istedikleri fakülteye geçebilme hakkının verilmesi*, 3) *Mezunların istibdam imkânlarının belirlenmesi gerektiği, bu isteklerin Fakülte Riyasetine (Dekanlığa) ve Dâru'l-Fünûn Emanetine (Eminliğine / Rektörlüğüne) ulaştırılması, kabul edilmemesi halinde derslerin boykot edilmesi...*" kararlaştırılmıştır.⁵² Tabii bu istekler kabul edilmemiştir.⁵³

2. İlâhiyat Fakültesi mezunlarının öğretmen olarak görev yapabilecekleri İmam ve Hatip Mektepleri kapatılarak onlar için bu imkân yok edilmiştir.

3. 1924'te liselerin, 1927'de ortaokulların, 1929 ila 1931 yıllarında şehir ve köy ilkokullarıyla öğretmen okullarının programları arasından Din dersleri devre dışı bırakılarak bu alandaki öğretmenlik imkânı da yok edilmiştir.⁵⁴

4. 1927 yılında yapılan ders programları düzenlemesinde Liselerde Arapça ve Farsça dersleri yerini koruduğu halde⁵⁵ 1931'de yapılan düzenlemede bu dersler program dışı bırakılmış⁵⁶ ve mezunlara bu alanın öğretmenliğini yapma şansı da bırakılmamıştır.

5. 15.12.1927 tarih ve 846 sayılı 'Şûray-ı Devlet' (Danıştay) kararıyla dinî hizmetler devlet memurluğu sınıfından çıkarılmıştır.⁵⁷ Dolayısıyla İlâhiyat Fakültesi mezunlarının Diyanet İşleri Başkanlığında 'maaşlı memur olarak' görev almaları engellenmiştir.

6. İlâhiyat Fakültesine ayrılan tahsisatın kesilmesi ve öğrencilere yemek dahi verilmemesi de bu kuruma olan ilginin azalmasının bir başka sebebidir. *Sebilürreşad*'da yer alan bir haberde, hem İlâhiyat Fakültesi talebelerinin diğer fakültelerin talebelerinden geri tutulması ve hem de bu fakülte için ayrılan tahsisatın kesilmesi kastedilerek şu ifadeler kullanılmıştır:

"... *Mebusların (milletvekillerinin) tasdikinden geçen bir bütçedeki muayyen bir hakki kaldırmaya Maarif Vekilinin salâhiyeti var mıdır? Maarif Vekili bu kadar vatan evladının perişan bir halde sokaklarda dolaşmasından mesul olmayacak mıdır? Papaz mekteplerinin açılmasına müsaade edilen bir günde, dinî ihtiyacı karşılayacak bu gibi müesseselerin şu son kararlar aç ve perişan bırakılması reva mıdır?...*"⁵⁸

İlâhiyat Fakültesi talebeleri de, daha fakültenin ilk açılış (1924) yılından itibaren kendilerine yemek verilmemesini Riyaset-i Cumhuri (Cumhurbaşkanlığı) ve Başbakanlığa dileklerini şu ifadelerle ilemişlerdir:⁵⁹

"*İlâhiyat Fakültesi müdavimlerine verilmekte olan yemek müteaddit teşebbüsatımıza rağmen kesilmiştir. Talebe açtır. Anadolu'dan sırf tahsil-i âlisini ikmal için yurdunu terk ederek İstanbul'a gelen bizim gibi fakir köylü evladı talebenin bu şartlar altında Fakülteye devam etmeleri imkân haricindedir. (340) Evkâf bütçesinin yedinci faslının 12. maddesindeki paradan iâşemizin teminine ve 300 kişilik bir irfan ordusunun dağılmasına delalet buyurmanız istihram ederiz.*"

"*İlâhiyat Fakültesi Talebeleri*"

7. Hilmi Ziya Ülken ise, Dâru'l-Fünûn İlâhiyat Fakültesinin kapatılma -dolayısıyla fakültenin tahsisatının kesilmesi- sebebi olarak, 'Lâik devletin din işlerine karışmasını' göstermektedir.⁶⁰

⁵¹ Bk. *Sebilürreşad*, 4 Eylül 1340, sayı 615, s.271.

⁵² *Sebilürreşad*, XXIV. aded 617, 18 Safer 1340 (1924) s. 299.

⁵³ *Sebilürreşad*, XXIV. aded 621, 17 Rebiülevvel 1343/16 Teşrin-i evvel 1340 / 16 Ekim 1924, s. 365.

⁵⁴ Bu konuda geniş bilgi için bk. Öcal, Mustafa; *Cumhuriyet Döneminde İlk, Orta ve Yüksek Öğretimde Din Öğretimi, Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi (Sempozyum)*, Türk Yurdu Yayınları, Ankara 1999, s. 309-343.

⁵⁵ Bk. Yücel, Hasan Ali; *Türkiye'de Orta Öğretim*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994, s. 168'deki 1927 yılına ait "Lise ikinci devre derslerinin tevzii" (Tablo 28).

⁵⁶ Bk. Yücel; *a.g.e.* s. 171'deki 1931 yılına ait "Lise Sınıfları Ders Tevzii" (Tablo 31); ayrıca bk. Ergin; *a.g.e.* c. III-IV. s. 1243.

⁵⁷ Bk. *İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi 46 numaralı Karar Defteri*, s. 41 ve 42.

⁵⁸ Bk. *Sebilürreşad*, 4 Eylül 1340, sayı: 615, s. 271.

⁵⁹ *İkdam Gazetesi*, Eylül 1340'dan nakleden Kırboga; Ali Rıza, *Din Eğitimi ve İmam - Hatip Okulları Davası*, Milli Gazete Yayınları, İstanbul, 1975, s. 23.

⁶⁰ *Yeni Sabah Gazetesi*, 31 Ekim 1949'dan nakleden Bilgin, Beyza; *Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri*, Emel Matbaacılık, Ankara 1980, s. 58-59.

8. Zihniyet... Kanaatimizce bütün bunların arka planında dönemin etkili ve yetkili bazı kişilerinin zihniyetleri yatmaktadır. O zihniyet sahiplerince bu müessese yaşatılmak istenmemiştir. Tevhid-i Tedrisat Kanununa rağmen fakülteye karşı açıkça cephe alıp kapatmaya kalkışmaları ve buna güç yetirmeleri mümkün olmadığı için dolaylı yollarla aldıkları tedbirlerle kendiliğinden kapanma noktasına gelmesi sağlanmıştır. Şayet böyle bir niyet ve maksat söz konusu olmasaydı diğer fakülte öğrenci ve mezunlarına tanınan imkân ve haklardan İlahiyat Fakültesi öğrenci ve mezunları da yararlandırılır ve fasilasız eğitim ve öğretime devam etmeleri sağlanırdı.

Kısaca, söz konusu zihniyet sahiplerince alınan bunca önleyici tedbirle İlahiyat Fakültesinin adeta sembolik ve işlevsiz hale gelmesi sağlanmış ve mezunları resmi hiçbir görev yapamaz duruma düşürülmüştür. Ondan sonra da fakülteye öğrenci ilgisizliği(!) iddiasında bulunulmuştur. Aynı şartlar diğer fakülteler için de uygulanırsa idi acaba İlahiyat Fakültesindeki kadar öğrenci bulunabilir miydi?..

Son olarak konu ile ilgili bir değerlendirmeyi vermek istiyoruz:

Dinî ilim ve kültürün kaynağı olan müesseselerin kapatılması, şüphesiz din aleyhtarı tatbikattan husule gelen manevi sarsıntının en önemlisini teşkil eder. İlim ve fennin ışığı altında çalışan İmam ve Hatip Mektepleri ve hele İlahiyat Fakültesi'nin kapatılması, Türk cemiyetinde husule getirdiği manevi boşluk ve muvazenesizlik nedeniyle daha endişe verici bir durum doğurmaktaydı. "Dinî ihtiyaçlar inkâr edilse bile, ilim kapılarını millî kültür kaynaklarından biri olan İslâmiyet'e ve İslâm medeniyetine kapamak, medeniyet davası içinde bulunan Türkiye'de hakikatte, medeniyete aykırı ve geriliğe doğru bir hareketti. Daha garibi Avrupa'nın yüksek ilim müesseselerinde ciddi ihtisas ve araştırma mevzuu olarak yükselen bu ilimler İslâm'ın bin yıllık mümessili Türklerin memleketinden hudut dışı edilirken bu hareket Avrupalı ve medeni olmak iddiasıyla vuku buluyordu ki, medeniyet tarihinde böyle bir çelişki ve gerilmeye rastlamak imkânsızdır. Hele İmam Hatip Mektepleri ile İlahiyat Fakültesi'nin talebesizlik yüzünden kapandığına dair resmi bir iddia 'özü'nün kabahatten büyük olduğu' hakkındaki halk tabirine güzel bir örnek teşkil eder.⁶¹

C. DÂRU'L-FÜNÛN İLÂHİYAT FAKÜLTESİ MEZUNU MUSA KAZIM (BAYKAL) EFENDİ VE HİZMETLERİ

Dâru'l-Fünûn'un kuruluşu ve İlahiyat Fakültesi hakkında verilen bilgilerden sonra şimdi bu üniversitenin üç ayrı fakültesinden diploma ve mezuniyet rüusu alan, Bursa'da onu yakinen tanıyan dostları tarafından 'Kazım Hoca' olarak anılan, soyadı kanunu çıktıktan sonra 'Baykal' soyadını alan Musa Kazım Efendinin kimliği ile genelde Türk kültürüne özelde ise Bursa kültür hayatına yaptığı hizmetlere bakalım:

1. Musa Kazım Efendi Kimdir?

Bursalı İbrahim Efendi oğlu Musa Kazım (Baykal) Efendi* 1320/1905 doğumlu ve Dâru'l-Fünûn İlahiyat Fakültesinin ilk (1927) mezunlarından. Çok az insaflın yapabileceği eğitim ve kültür hizmetleriyle dolu 88 yıllık bir ömürden sonra 1993 yılında Bursa'da vefat etmiştir. Kendisiyle 1990 yılında bir mülâkat yapmıştık. Mülâkatta mezun olduğu Dâru'l-Fünûn İlahiyat Fakültesiyle ilgili çok fazla bilgi edinememekle birlikte yine de bazı hususları anlamamıza yardımcı olmuştu. Kendisine ait olup, o gün bulup veremediği İlahiyat Fakültesi tasdiknamesi (çıkış belgesi) ile Edebiyat Fakültesi Felsefe Zümresi İhtisas Şubesi ve Yüksek Muallim Mektebi mezuniyet rüuslarını ise sonradan oğlundan temin ettik.**

Kazım Baykal (1905-1993)***

Bu kısa tanıtımdan sonra, önce mülâkat esnasında edindiğimiz bilgilerden de yararlanarak Musa Kazım Efendinin ilk tahsili, Dâru'l-Muallimîn'den aldığı öğretmenlik belgesi ve İlahiyat Fakültesinden aldığı tasdiknamesi (çıkış belgesi) ile mezuniyet rüuslarının yardımıyla tahsil hayatı hakkında bazı açıklamalar yapacağız. Daha sonra da meslek (öğretmenlik) hayatı, kültürel hizmetleri, Uludağ Üniversitesi Senatosunca kendisine verilen fahri bilim doktoru unvanı, sağlığında Bursa Erkek Lisesinin bahçesine büstünün dikilmesi, Bursa'da bir caddeye isminin verilmesi ve adına sempozyum düzenlenmesi gibi 'vefa örnekleri' hakkında bilgi vereceğiz.

⁶¹ Turan, Osman; *Türkiye'de Manevi Buhran Din ve Laiklik*, Ankara 1964, s. 74-75.

* Burada söz konusu edilecek ve mezuniyet belgelerinden yararlanılarak açıklanacak yapılacak olan Bursalı Musa Kazım (Baykal) Efendi ile Osmanlı devletinin son döneminde Şeyhülislamlık yapan Musa Kazım Efendi arasında isim benzerliğinin dışında herhangi bir ilişki yoktur.

** Musa Kazım (Baykal) Efendi'nin Ziraat Mühendisi olan oğlu Özkul Bumin Baykal (2009 yılı itibarıyla) 76 yaşında ve halen Bursa'da ikamet etmektedir. Babasına ait belgeleri verme lütfunda bulunduğu için kendisine teşekkürü bir borç biliyorum.

2. Tahsil Hayatı

a. Bursa'daki tahsil dönemi

Musa Kazım Efendinin ilk tahsil dönemiyle ilgili elimizde şehâdetname (diploma) örneği veya başka herhangi bir belge yoktur. Ancak bildiğimiz bir husus şudur; o dönemde Mekteb-i İbtidâi olarak nitelendirilen ilkokullar 6 yıllıktı.⁶² Musa Kazım Efendi Mekteb-i İbtidâi'den sonra orta ve lise seviyeli tahsilini 1915'te girdiği Bursa Dâru'l-Hilâfeti'l-'Aliye Medresesinde yapmıştır.

O dönemde medreseler, 1917'de Şeyhü'l-İslâm Musa Kazım Efendi tarafından hazırlanıp, hükümete onaylatılarak yürürlüğe konulan Medâris-i İlmiye Hakkında Kanun hükümlerine göre eğitim ve öğretim yaptırılmaktaydı.⁶³ Dâru'l-Hilâfeti'l-'Aliye olarak isimlendirilen medreseler; 2 yıllık İhârî (Hazırlık) sınıfından sonra kendi içerisinde; 3 yıllık (ortaokul seviyesinde) İbtidâ-i Haric, 3 yıllık (Lise seviyesinde) İbtidâ-i Dâhil ve 3 yıllık (İlâhiyat Fakültesi seviyesinde) Sahn kısımlarından oluşmaktaydı. İşte Musa Kazım Efendi, söz konusu medresenin -lise seviyesindeki- İbtidâi Dâhil kısmından 17 Mayıs (1)340'da mezun olmuş ve Sahn (Âli) kısmı 1. sınıfa kayıt hakkı kazanmıştır. Ancak o sırada İstanbul'da açılan Dâru'l-Fünûn İlâhiyat Fakültesine geçmek istediği için kendi talebi üzerine durumunu ifade eden tasdikname düzenlenip verilmiştir. (Bk. Belge 1.)

Belge 1.

Fotoğraf
17 Mayıs 340
(Mühür
ve imza)

Bursa Medresesi İdaresi

Aded: 194

İbrahim Oğlu Musa Kazım Efendi

Kayd numarası: . Tevellüdü:

250

340

Bâlâda isim ve künyesi muharrer Musa Kazım Efendi medresemizin İbtidâ-i Dâhil üçüncü sınıf talebesinden olup bu sene icra kılınan imtihan-ı umumide terfi-i sınıf ederek Sahn kısmı birinci sınıfa nakletmiş ve İstanbul'da yeniden te'sis edilen İlâhiyat Fakültesinde tahsil etmek iştiyakında bulunduğundan talebi üzerine işbu tasdikname Efendi-i mumaileyhe i'ta kılındı.

Bâlâdaki mühür medrese müdüriyetinin mühür-i resmisi olduğu ve imza Müdür Abdullah Efendinin imzası bulunduğu tasdik olunur.

17 Mayıs sene 340

Mühür ve imza

(Pul)	(Pul)	(Pul)
17 Mayıs	17 Mayıs	17 Mayıs
sene 340	sene 340	sene 340
(Mühür	(Mühür	(Mühür
ve imza)	ve imza)	ve imza)

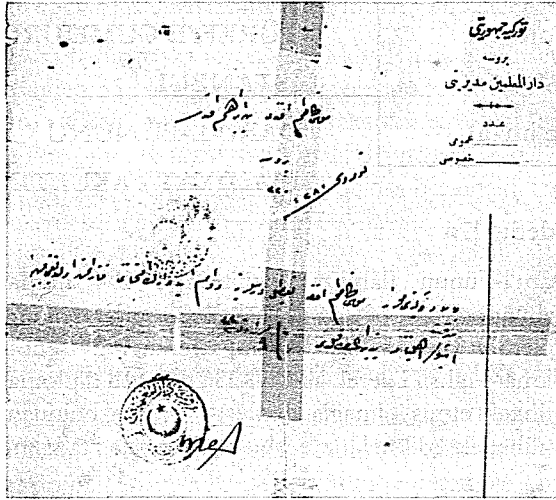
⁶² Kazım Baykal Hocanın ressam tarafından çizilen bu resmi Necla Çandağ tarafından Bursa Erkek Lisesinin 112. yılı vesilesiyle "112. Yılı Geçmişten Geleceğe Güldeste" adıyla hazırlanan kitaptan (s.119) alınmıştır.

⁶³ Bk. *Mekatib-i İbtidâiye Ders Müfredatı*, Maarif-i Umumiye Nezareti, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1330 (M.1910, Rumi 1914).

⁶⁴ *Düstur*, Tertib-i Sani, c. 9, 2 Nisan 1333 (1917), 10 Cemaziyelâhîr 1335, s.598-600; *Ceride-i İlmiye*, c. 3. Cemaziyelülâ 1335, sayı 31, s. 877-880.

b. Dâru'l-Muallimîn'den öğretmenlik belgesi alması

Aslı ve latinize edilmiş hali verilen tasdikname ile Musa Kazım Efendi İlahiyat Fakültesine kayıt yaptırma hakkı elde etmiştir ama bu arada bir de Bursa Dâru'l-Muallimîn Mektebinden belge almıştır. Muhtemelen Dâru'l-Hilâfe'nin İbtidai Dâhil kısmından mezun olduktan sonra tatil döneminde Bursa Dâru'l-Muallimîn Mektebine 28 no.lu öğrenci olarak kayıt yaptırmış burada '*ta'til derslerine devam ederek*' yapılan imtihanlarda başarılı olmuş ve 9 Teşrinievvel (1)340/1924 tarihinde 'muvakkat ehliyetname' (geçici öğretmenlik belgesi) almıştır. (Bk. Belge: 2.)

Belge 2.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

Bursa

Dâru'l-Muallimîn Müdiriyyeti

Aded :

Umumi:.....

Hususi :.....

Musa Kazım Efendi b. İbrahim Efendi

Bursa 340

Numarası 28

Bâlâda künyesi muharrer Musa Kazım Efendi ta'til derslerine devam ederek imtihanını kazanmış olduğu cihetle işbu muvakkat ehliyetname yedine i'ta kılındı.

9 Teşrinievvel sene 340

Müdür

(Pulun içindeki yazı)

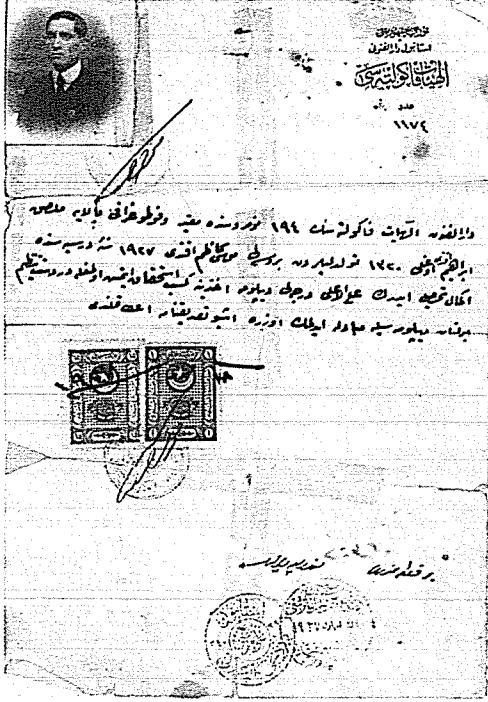
(Bursa Dâru'l-Muallimîn Müdiriyyeti)

(Mühür ve imza)

Belgedeki ifadedden öyle anlaşılıyor ki Musa Kazım Efendi, tatil döneminde Muallim Mektebine (Öğretmen Okuluna) kayıt yaptırıp öğretmenlik için gerekli olan eğitim / pedagojik Formasyon derslerine devam ederek öğretmenlik belgesi almıştır.

c. Dâru'l-Fünûn İlähiyat Fakültesinden aldığı tasdikname (çıkış belgesi)

Musa Kazım (Baykal) Efendi (1)340/1924'te Bursa Dâru'l-Hilâfeti'l-'Aliye Medresesinden aldığı belge ile İstanbul Dâru'l-Fünûn İlähiyat Fakültesine 194 no.lu öğrenci olarak kayıt yaptırmıştır. Üç yıllık tahsilden sonra 1927'de Fakülteden Aliyyü'l-'A'lâ (pekiyi) derecesiyle mezun olmaya hak kazanmıştır. Hazırlanmakta olan asıl diplomasıyla değiştirilmek üzere kendisine 18 Temmuz 1927'de 1174 no.lu tasdikname (çıkış belgesi) verilmiştir. (Bk. Belge: 3.)

Fotoğraf
(Mühür
ve imza)

Aded: 1174

Dâru'l-Fünûn İlähiyat Fakültesinin 194 numarasında mukayyed ve fotoğrafı bâlâda mülsak İbrahim Efendi oğlu 1320 tevellüdülerden Bursalı Musa Kazım Efendi 1927 sene-i devriyesinde ikmal-i tahsil ederek aliyyü'l-'a'lâ dereceli diploma ahzına kesb-i istihkak etmiş olmağla derdest-i tanzim bulunan diplomasıyla mübadele edilmek üzere işbu tasdikname i'ta kılındı.

Belge 3.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
İSTANBUL
DÂRU'L-FÜNÛNU
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

.....?.....?.....

(Mühür)

(Mühür)

PUL	PUL
18 Temmuz	18 Temmuz
sene 1927	sene 1927
(Mühür	(Mühür
ve imza)	ve imza)

Musa Kazım Hocanın ne yazık ki İlähiyat Fakültesi diplomasının aslını temin edemedik. Ancak aldığı tasdiknamesinden (çıkış belgesinden) anlaşılan o ki, 1924-1925 öğretim yılında 194 numaralı öğrenci olarak kayıt yaptırdığı fakülteden 1926-1927 öğretim yılı sonunda ilk dönem mezunlarından olarak 1174 no.lu mezuniyet belgesini almıştır.

Burada akla gelen bir soruyu açıklığa kavuşturmak istiyoruz. Soru şudur; çıkış belgesinin 1174 no.lu olması ne ifade etmektedir? Yalnızca İlähiyat Fakültesinden çıkış alanların sıra numarası mı, yoksa Dâru'l-Fünûn'un bütün fakültelerinden çıkış alanlara göre verilen bir sıra numarası mı?

Öyle anlaşılıyor ki bu rakam Dâru'l-Fünûn'un bütün fakültelerinden mezun olanlara verilen çıkış belgesinin sıra numarasıdır. Çünkü İlähiyat Fakültesine ilk yıl kayıt yaptıran öğrenci sayısı 400 civarında olduğuna göre daha ilk mezuniyet yılında 1174 kişiye çıkış belgesi verilmiş olması mümkün değildir.

Ancak burada aklımıza gelen fakat şimdilik doğrulamamız mümkün olmayan bir ihtimal daha var; öncelikle 1924'te kapatılan medreselerin Medrese-i Süleymaniye / Medresetü'l-Mütehassısında kayıtlı öğrencilerle, âli (yüksek) kısımlarının son sınıfına gelmiş öğrencilerine medrese icazetnamesi yerine fakülte mezuniyet belgesi düzenlenmiş sonra da fakülte mezunlarına belge düzenlenmeye başlanmış olmasından dolayı rakam buralara gelmiş olabilir. Tıpkı, 1924 açılan 4 yıllık İmam ve Hatip Mekteplerindeki uygulama gibi. Şöyle ki:

O dönemde; “Mülgâ Dâru’l-Hilâfe’nin dördüncü sınıfını ikmal edenlerle beşinci ve altıncı sınıf talebesi İmam ve Hatip Mektebinden mezun addedilmiş, bu talebelere bilâhare şehâdetname ile tebdil olunmak üzere Maarif Müdüriyeti tarafından musad-
dak (tasdik edilmiş) birer vesika verilmesi...”⁶⁴ emredilmiş ve uygulama da buna göre yapılmıştır.⁶⁵

Kezâ; 4 Eylül 1926’da dönemin Maarif Vekili Mustafa Necati’nin imzasını taşıyan bir tamim / genelge gereği; mülgâ (ilga edilmiş) Dâru’l-Hilâfeti’l-‘Aliye Medresesinin 4. sınıflarını tamamlayanlarla 5. ve 6. sınıf talebeleri İmam ve Hatip Mektebi mezunu sayılarak kendilerine belge verilmiştir.⁶⁶ İşte İmam ve Hatip Mektebi öğrencileri için yapılan bu uygulamalarda olduğu gibi, İlahiyat Fakültesinde de benzer uygulama yapılmış olduğu ihtimalini aklımıza getirmektedir. Nitekim yukarıda 1927-1928 ile 1930-1931 öğretim yıllarına ait Talebe Rehberlerinde geçen; “müddet-i tahsilîyesi üç sene olan Süleymaniye Medresesi altı sönestre itibar edilerek talebe buldukları sınıfa göre hakk-ı mükteseplerini muhafaza ederler” ifadesi de bu düşüncemizi destekler mahiyettedir. Umulur ki bir gün bu konuda çalışma yapan meslektaşlarımız tarafından konu açıklığa kavuşturulur.

Burada bir başka tespit veya iddiadan daha bahsetmek istiyoruz. Buna göre; 1924-1931 yılları arasında İlahiyat Fakültesinden 56 öğrencinin mezun olduğu iddia edilmektedir.⁶⁷ Bu iddia veya tespitin doğru olma ihtimalini düşünemiyoruz. Çünkü -şayet bir yanlış rakam verme/nakletme söz konusu değilse- yukarıda İlahiyat Fakültesinin yıllara göre verilen öğrenci sayısı dikkate alındığında bu kadar zaman içerisinde yalnızca 56 mezun vermiş olması düşünülemez. Belki bir yazım hatası olarak 56’nın başındaki veya sonundaki bir rakam düşmüş olabilir. Şayet böyle ise mezun sayısı meselâ; 556, 656 yahut 560 olabilir.

d. Edebiyat Fakültesi Felsefe Zümresi ‘İhtisas Şubesinden’

‘Şehâdetname Vesikası’ ve ‘Mezuniyet Rûusu’ alması

Kazım Baykal ile yaptığımız mülakatta; ‘İlahiyattan sonra bir yıl Felsefeye devam ettik oradan mezuniyet belgesi aldık, bir yıl Muallim Mektebine devam ettik oradan da belge aldık’ gibi bir ifade kullanmıştı. O dönemde Dâru’l-Fünûn’daki uygulamalar hakkında yeterince bilgimiz olmadığı ve kendisinin de konuyu detaylıca izah etmemesi sebebiyle bunun ne demek olduğunu ve nasıl uygulandığını tam kavrayamamıştık.

Diğer taraftan, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin açılışı ile ilgili TBMM’de tartışmalar yapılırken -vaktiyle Dâru’l-Fünûn Eminliği (Rektörlüğü) ve İlahiyat Fakültesi hocalığı yapmış o sırada Kırşehir Milletvekili sıfatıyla parlamentoda bulunan- İsmail Hakkı Baltacıoğlu yaptığı konuşmasının bir yerinde şu ifadeyi kullanmıştır:

"Bu İlahiyat Fakültesi, Atatürk İnkılabından sonra ikinci defa Türkiye’de açılıyor. İlk defa Atatürk İnkılabından sonra İstanbul Üniversitesi içinde kurulmuştur. O İlahiyat Fakültesinde benim de mes’uliyetim vardı. (Onu) bir nevi Sosyoloji Fakültesi yaptık. Fakat burada, yani Fakültede İslâmî bilgiler esas, sosyolojik bilgiler yardımcı olacaktır."⁶⁸

Baltacıoğlu’ndan nakledilen bu cümlelerle yukarıda İstanbul Dâru’l-Fünûnunun 1927-1928 ve 1930-1931 öğretim yıllarına ait Talebe Rehberlerinden naklettiğimiz “Fakültede tedris edilen Tarih-i Felsefe ve İslâm Filozofları, Ablâk, İctimaiyat ve Râhiyat dersleri Edebiyat Fakültesi Felsefe dersleri ile müşterektir. İlahiyat Talebesi bu dersler için Felsefe Şubesi Dershanesine devam ederler” ifadeleri bir araya getirildiğinde bir anlam kazanıyor. Yine yukarıda verilen İlahiyat Fakültesi ders programı ile Baltacıoğlu’nun açıklamaları karşılaştırıldığı zaman bir çelişki var gibi ama Talebe Rehberlerinden nakledilen ifadelere bakılırsa çelişkinin olmadığı anlaşılmaktadır.

Çünkü Musa Kazım (Baykal), İlahiyat Fakültesi mezuniyetinden sonra Teşrinievvel (Ekim) 1927’de Dâru’l-Fünûn Edebiyat Fakültesi Riyaseti (Dekanlığı) ‘Felsefe zümresinin ihtisas şubesine’ kayıt yaptırmış, burada iki sönestr öğrenim görerek mezuniyete hak kazanmıştır. Kendisine; şehâdetname tanzim edilinceye kadar geçerli olmak üzere 7 Teşrinisânî (Kasım) 1928 / 7.II.1928 tarih ve 636 no.lu ‘şehâdetname vesikası’ düzenlenmiştir. (Bk. Belge: 4.)

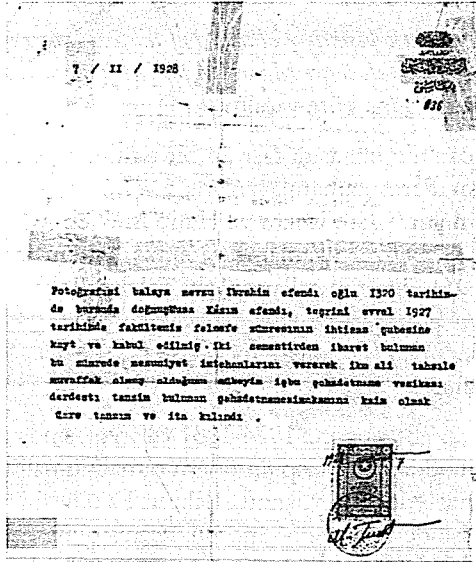
⁶⁴ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi No: 051 - V 35 - 5 - 43 - 11, 18 Teşrin-i evvel 1340/18 Ekim 1924 tarihli belge; ayrıca bk. Tahirü’l-Mevlevî; a.g.e. s. 174.

⁶⁵ Geniş bilgi için bk. Öcal, Mustafa; *Künye Defterlerine Göre İstanbul İmam ve Hatip Mektebi (1924-1930)*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 17, sayı 2, Yıl 2008, s. 192-194.

⁶⁶ Bk. *Maarif Vekâleti Tebliğler Mecmuası*, sayı 9, 15 Teşrin-i Evvel 1926, Milli Matbaâ, İstanbul 1927, s. 27.

⁶⁷ Siler, Abdurrahman; *Türk Yüksek Öğretiminde Dârülfünun (1863-1933)*, H.Ü. S.B.E. Basılmamış Doktora tezi, Ankara 1992, s. 268’den nakleden Arslan, Ali; a.g.e. s.182-183)

⁶⁸ Bk. *TBMM Tutanak Dergisi*, c.XX. 1948, s.227-284.

Belge 4.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

İstanbul Dâru'l-Fünûnu

EDEBİYAT FAKÜLTESİ

7.11.1928

RİYASETİ

636

Fotografisi bâlâya mevzu İbrahim Efendi oğlu 1320 tarihinde Bursa'da doğmuş Musa Kazım Efendi, teşrin-i evvel 1327 tarihinde fakültemiz felsefe zümresinin ihtisas şubesine kayıt ve kabul edilmiş, iki sınıftan ibaret bulunan bu zümrede mezuniyet imtihanlarını vererek ikmal-i tahsile muvaffak olmuş olduğunu mübeyyin işbu şهادetname vesikası derdest-i tanzim bulunan şهادetnamesi makamına kaim olmak üzere tanzim ve ita kılındı.

(pul)

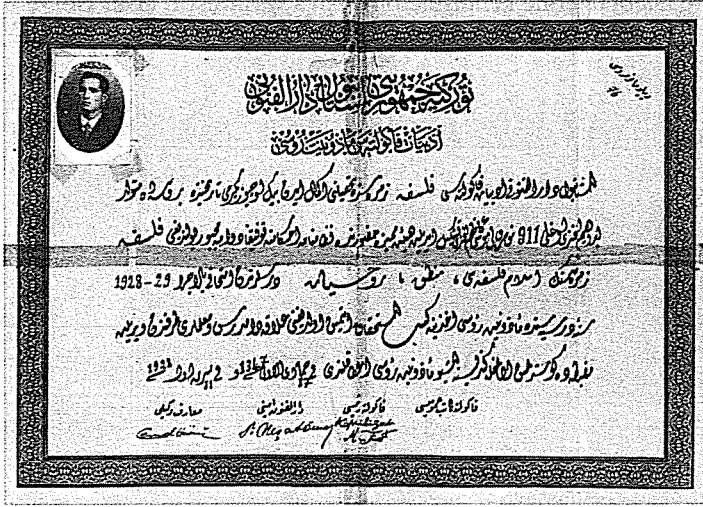
7 Teşrin-i Sani (Şubat)
1928

(Mühür ve imza)

Burada bir hususu daha açıklamakta fayda mülâhaza ediyoruz: 1 Kasım 1928'de harf inkılabı yapılmış, Arap harfleri terk edilerek Latin harflerine geçilmişti. **Belge 4.** olarak verdiğimiz yazının, harf inkılabının 7. gününde Latin harfleriyle yazılmış olduğu anlaşılmaktadır. Buna rağmen yazının sağ üst kısmındaki Arap harfli 'Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Dâru'l-Fünûnu Edebiyat Fakültesi Riyaseti' yazısı muhafaza edilmiştir. Belge numarasını ifade eden 636 ise yeni rakamlarla yazılmıştır.

Yazının sol üst köşesindeki '7 / II / 1928' şeklinde verilen tarihte Romen rakamlarıyla II (iki) gibi yazılmanın aslında 11 (onbir) olması lazım. Çünkü Arap harflerinin kullanılmaya devam edildiği bir dönemde Latin harfli bir yazı verilmesi söz konusu olamazdı. Herhalde Latin harflerine göre yazının henüz yeterince doğru kullanılır hale gelememesinden dolayı 11 (onbir) II şeklinde yazılmıştır.

Latin harfli bu 'şehadetname vesikası'na karşılık 76 no.lu Edebiyat Fakültesi Felsefe Zümresi diploması / mezuniyet rüüsü Arap harfleriyle düzenlenmiştir. (Bk. Belge 5.)

Belge 5.

Diploma numarası 76.

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
İSTANBUL DÂRU'L-FÜNÛNU
EDEBİYAT FAKÜLTESİ MEZUNİYET RÜÛSU**

İstanbul Dâru'l-Fünûnu Edebiyat Fakültesi Felsefe Zümresinde tahsilini ikmal ederek bin üç yüz yirmi tarihinde Bursa'da mütevellid İbrahim Efendi oğlu 911 numaralı Musa Kazım Efendi teşkil edilen hey'et-i mümeyyize huzurunda nizamname ahkâmına tevfiakan devamına mecbur bulunduğu Felsefe Zümresinin İslâm Felsefesi, Mantık, Ruhیات derslerinden imtihanı bi'l-icra 928-929 sene-i dersiyesinde mezuniyet rüüsü ahzına kesb-i istihkak etmiş olduğunu alâkadar müderris ve muallimleri tarafından verilen mazbatada gösterilmiş olmağla kendisine işbu mezuniyet rüüsü i'ta kılındı.

Fi 17 Cumâdelülâ sene 1347 ve fi 31 Teşrinievvel sene 1928

Fakülte Katib-i Umumisi Fakülte Reisi Dâru'l-Fünun Emimi Maarif Vekili

(.....) Köprülüzade

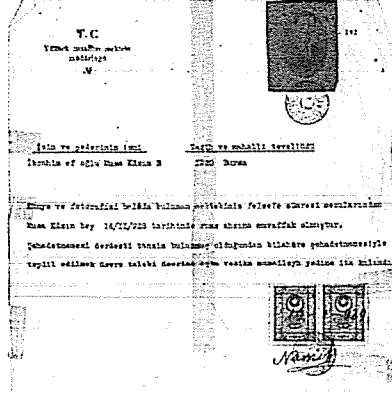
M.Fuad D. Neşat Ömer Cemal Hüsnü

Edebiyat Fakültesi Mezuniyet Rüüsündaki tarihler dikkat çekmektedir. Çünkü belgenin metin kısmında 911 no.lu Musa Kazım Efendinin (1)928-(1)929 sene-i dersiyesinde (ders yılında) girdiği imtihanları kazanarak 76 no.lu 'mezuniyet rüüsü*' almaya hak kazandığı ifade edilirken, son kısımda 17 Cumadelülâ 1347 ve fi 31 Teşrinievvel (Ekim) 1928 tarihi dikkat çekmektedir. Muhtemeldir ki belgenin son kısmına eklenen tarih de (1)929 yerine yanlışlıkla (1)928 olarak kaydedilmiştir. Çünkü 1929'da mezuniyet hakkı elde eden birisi için bir evvelki yıl olan 1928'de belge düzenlenmesi söz konusu olamaz.

* Rûûs; Arapçada 'baş' manasına gelen 're's'in cemidir. Medreselerde ilmi ehliyet-beratına verilen addır. Osmanlı devleti döneminde medrese tahsilini bitirtip icazet alanlara 'mülazim' denilmekte ve isimleri 'Ruznamçe-i Hümayûn'a kaydolunmaktaydı. Mülazimler müderrisliğe atanabilmek için 7 sene beklemekteydi. Mülazemet müddetini tamamlayanlar imtihana girip, muvaffak olmaları halinde rüüs'a nail olup 'İbûdâ-i Harîç' medreselerine müderris olarak atanmakta idiler. Ancak son dönem medreselerinde bu şartlara pek uyulmadığı anlaşılmaktadır. (Bk. Mehmet Zeki Pakalın; *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB. İstanbul 1971, c. II. s. 612 ve c. III. s. 71.)

e. Yüksek Muallim Mektebi Müdürlüğünden Rûûs alması

Musa Kazım Efendi (Baykal) 16/II/1928'de bir de "Yüksek Muallim Mektebinin Felsefe Zümresi Mezununu" olarak rûûs almaya hak kazanmıştır. Şehâdetnamesi hazırlanmakta olduğundan 19.1.1929 tarihinde bilahare şehâdetnamesiyle tebdil edilmek üzere talebi üzerine kendisine bir vesika verilmiştir. (Bk. Belge 6.)

Belge 6.

T.C.

Yüksek Muallim Mektebi

Müdürlüğü

No:

(fotoğraf)
(mühür)

İsim ve pederinin ismi

Tarih ve mahalli tevellüdü

İbrahim Ef. Oğlu Musa Kazım B.

1320 Bursa

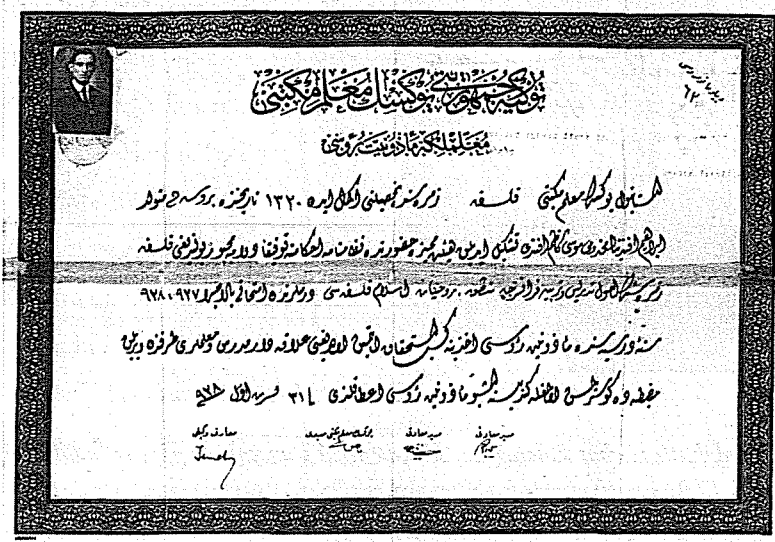
Künye ve fotoğrafı bâlâda bulunan mektebimiz felsefe zümresi mezunlarından Musa Kazım Bey 16/II/1928 rûûs ahzına muvaffak olmuştur.

Şehadetnamesi derdest-i tanzim bulunmuş olduğundan bilahare şehâdetnamesiyle tebdil edilmek üzere talebi üzerine işbu vesika mumaileyh yedine ita kılındı.

(pul)	(pul)
Mühür	Mühür
ve	ve
imza	imza

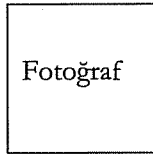
19.1.1929

31 Teşrinievvel (1)928 tarihinde ise Yüksek Muallim Mektebi Müdürlüğünden 63 numaralı diploma tanzim edilerek kendisine verilmiştir. (Bk. Belge 7.)

Belge 7.

Diploma numarası 63.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ YÜKSEK MUALLİM MEKTEBİ MUALLİMLİK MEZUNİYET RÜÜSU

İstanbul Yüksek Muallim Mektebi Felsefe Zümresinde tahsilini ikmal eden 1320 tarihinde Bursa'da mütevellid İbrahim Efendinin mahdumu Musa Kazım Efendi teşkil edilen hey'et-i mümeyyize huzurunda nizamname ahkâmına tevfikân devamına mecbur bulunduğu Felsefe Zümresinin Usûl-i Tedris ve Terbiye, Fransızca, Mantık, Ruhیات, İslâm Felsefesi derslerinden imtihanı bi'l-icrâ 927-928 sene-i dersiyesinde mezuniyet rüusu ahzına kesb-i istihkak etmiş olduğunu alâkadar müderris ve muallimleri tarafından verilen mazbatada gösterilmiş olmağla kendisine işbu mezuniyet rüusu i'ta kılındı.

Fi 31 Teşrinievvel sene 928

Müdür Muavini

(İmza)

Müdür Muavini

(İmza)

Yüksek Muallim Mektebi Müdürü

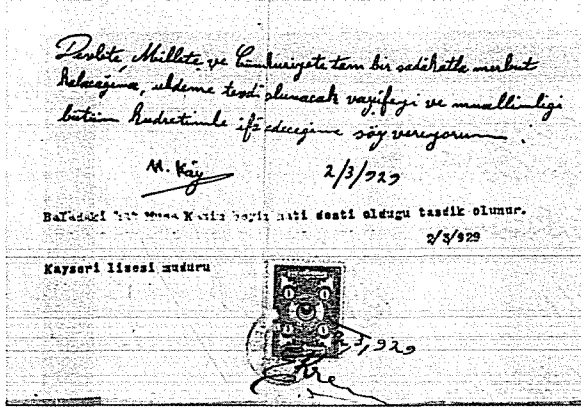
(İmza)

Maarif Vekili

İsmet

3. Mesleki Hayatı ve Yayınladığı Kitap ve Makaleleri

Musa Kazım Efendi, üniversite mezuniyetinden sonra ilk olarak 1929 yılında Kayseri Lisesinde Felsefe öğretmenliğine başlamıştır. Öğretmenliğe başlarken Muallim Mektebinden aldığı 63 no.lu Mezuniyet Rüusunun arkasına kendi el yazısı ile şu söz verme (yemin) metni yazdırılmış ve müdür tarafından tasdik edilmiştir: (Bk. Belge 8.)

Belge 8.

Devlete, millete ve cumhuriyete tam bir sadakatle merbut kalacağıma, uhdeme tevdi olunacak vazifeyi ve muallimliği bütün kudretimle ifa edeceğime söz veriyorum

(İmza) 2 / 3 / 929

Bâlâdaki hat Musa Kazım Beyin hatt-ı desti olduğu tasdik olunur.

2 / 3 / 929

Kayseri Lisesi Müdürü

Pul

2 / 3 / 929

(Mühür
ve imza)

Musa Kazım Efendi Kayseri Lisesinden sonra 1931 yılında Sivas Kız Muallim Mektebine (Öğretmen Okuluna) atanmış fakat kısa süre sonra askerlik görevini ifa etmek üzere oradan ayrılmıştır. Askerlik sonrasında Niğde Ortaokuluna öğretmen olarak görevlendirilmiş ve bir müddet sonra Maarif (Milli Eğitim) Müdürü olmuştur. 1936'da Diyarbakır Lisesine, 1942'de Kütahya Lisesine Felsefe öğretmeni olarak atanmıştır. Sonra bir müddet Uşak'ta müfettişlik görevi ifa etmiştir. Nihayet 1945'te Bursa Erkek Lisesine Felsefe öğretmeni olarak dönmüştür. Bu son görev yerinde 20 yıl Felsefe öğretmenliği yapmıştır. Toplam 37 yıllık hizmetten sonra 1965'te emekli olmuştur.

- Neden Felsefe öğretmenliği?

Bu soruya cevap bulmadan önce Kazım Baykal Hocanın felsefeye de ilgi duymasının sebebi konusundaki bir tespiti vermek istiyoruz. Onun hayatı konusunda kaleme alınan bir yazıda, kendisinin psikoloji hocasının etkisinde kalarak felsefe-sosyoloji-psikoloji alanına yöneldiği ifade edilmektedir.⁶⁹

'Neden felsefe öğretmenliği?' O dönemin şartları ve eğitim sistemi hakkında yeterince bilgi sahibi olmayanların aklına; 'Musa Kazım Efendi Dâru'l-Fünûn İlähiyat Fakültesi mezunu olduğu halde neden dinî alanda hizmet yapmamış da Felsefe öğretmenliği yapmıştır?' sorusu gelebilir. Bu soruya cevap olabilecek bir açıklama yapmak istiyoruz:

Aslında bu sorunun cevabı yukarıda *İlähiyat Fakültesinin Kapatılışı Konusunda İleri Sürülen Gerekeçe ve Doğruluk Payı* başlığı altında verildi. O kısımda maddeler halinde sıralanan sebepler dolayısıyla İlähiyat Fakültesi mezunlarının görev yapabilecekleri bir hizmet alanı bırakılmamıştır. İşte belki de bu durumları dikkate alan Musa Kazım Efendi önüne çıkmış olan imkânları değerlendirerek İlähiyat Fakültesinden sonra Edebiyat Fakültesi Felsefe Zümresi ile Yüksek Muallim Mektebinden de birer diploma almış ve 37 yıl bu alanda hizmet yaptıktan sonra emekli olmuştur.

⁶⁹ Baykal, Özkul Bumin; *Kazım Baykal'ın Kişiliği*, Evlâd-ı Fâtihan Dergisi, Mart 2003, sayı 48, s. 10.

- *Yayınlanmış eserleri*

Musa Kazım Baykal Hoca ehl-i kalem bir zat idi. Çoğunluğu yayınlanmış irili-ufaklı 25 civarında kitabı mevcuttur. Yayınlanan kitaplarının isimleri şöyledir:⁷⁰

- Diyarbakır Şehri,
- Türk Tarihinde Diyarbakır,
- Liseler İçin Sosyoloji,
- Liseler İçin Mantık,
- Felsefe ve Bilimler Tarihi,
- Ahlâk Felsefesi Tarihi,
- Tarihte Bursa Yangınları (1948),
- Bursa ve Anıtları (İstanbul 1950, 2. Baskı 1982, 3. Baskı 1993),
- Bursa'da Ulu Cami (İstanbul 1950),
- İslâmiyette Yeni İctihatlarla Doğru (Bursa 1966),
- 2000 Yıllık Bursa'nın Belediyesi (Bursa 1979),
- Bursa'nın Köprüleri,
- Hikmet-i Teşri (İslâm Dininin Emir ve Yasakları) (Bursa 1983),
- Hac Kılavuzu,
- Süleyman Çelebi ve Mevlid (Bursa 1999)

Ayrıca iki arkadaşıyla birlikte yaptığı* İran, Afganistan, Hindistan, Mısır ve Irak gezileri esnasında edindiği intiba ve tespitlerini yazıp Bursa Hakimiyet Gazetesinde yayınlamıştır.

4. Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu'nu Kurmaları ve Hizmetleri

Musa Kazım Hoca Bursa Erkek Lisesi öğretmenliği yaparken bir grup arkadaşı ile 11.2.1946'da '*Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu*'nu kurmuşlardır.⁷¹ Kurum, Bakanlar Kurulunun 11.12.1947 tarih ve 6671 no.lu kararı ile 'Menafi-i Umumiyye Hâdim Cemiyet'ler arasına alınmıştır.⁷² İlk kuruluşta 'ikinci başkan' olarak görev almış olan Musa Kazım Hoca, 1948'den itibaren ise yapılan her kongre sonrasında Kurum Başkanlığına getirilmiş, vefat yılı olan 1993'e kadar da fasilasız bu görevini sürdürmüştür.

Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu olarak Bursa'da -devletten herhangi bir yardım almadan tamamen şahısların yardım ve destekleriyle- çoğu cami olmak üzere 135 adet tarihi eserin kimilerini yeniden yaptırarak çoğunluğunu ise tamir ve restore ettirerek hizmete açmışlardır.⁷³ Yaptırdıkları eserlerden biri de Çekirge semtindeki Mevlid Müellifi Süleyman Çelebi'nin türbesidir.

Kendisi ile mülâkat yapmak üzere 1990 yazında evine gittiğimizde biraz yorgun ve nefes nefese idi. Yorgunluğunun sebebini sorduğumuzda;

"- Bizim Teoman'la Irgandı Köprüsünün yeniden ve aslına uygun yapımı meselesini gördüm, yeni geldim, onun için biraz yorulmuşum" demişti.

'Bizim Teoman' dediği, Erkek Lisesinden eski öğrencisi ve o yılların Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı Teoman Özalp idi. Bursa'da Uludağ'dan inip şehri ikiye bölerek devam eden 'Gökdere' isimli derenin üzerinde

⁷⁰ Kazım Baykal'ın hayatı ve eserlerinin bazılarının kısa kısa tanıtımları için bk. Kara, Mustafa; "Kazım Baykal'ın Hayatı, Tahsili, Hocaları ve Eserleri," *Kazım Baykal Sempozyumu*, Bursa 2005, s.4-12.

* Kazım Baykal Hocanın birlikte seyahat yaptığı arkadaşları; Dâru'l-Fünûn'dan arkadaşı ve İzmir Atatürk Lisesi Felsefe Öğretmenliğinden emekli Kazım Gürpınar ve emekli İngilizce öğretmeni Hüseyin Ayar.

⁷¹ *Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumunun kurucuları* şu isimlerden oluşmaktaydı: Felsefe Öğretmeni Kazım Baykal, Müze Müdürü Neşet Köseoğlu, Müze Md. Yrd. Vecdi Kalyoncuoğlu, Vali Yrd. Abdulkadir Keskın, Edebiyat Öğretmeni Hilmi Özerdem, Av. Hulusi Köymen -ki ilk kuruluşta Başkanlık yapmıştır- Av. Hüseyin Kocabaş, Tüccar Ruza İlova ve Emekli Yarıbay Necip Kartalkaya.

⁷² *Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Nizamnamesi*, Yeni Ankara Basımevi, Bursa ts. s.1.

⁷³ Kazım Baykal'ın Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu'nda yaptığı hizmetlerle ilgili bir açıklama için bk. Sarıcan, Bayram; "Kazım Baykal Hocanın Bursa Eski Eserlerini İhyadaki Gayretleri", *Kazım Baykal Sempozyumu*, Bursa 2005, s. 53-55.

bir köprü vardır. Köprünün aslının (ilk yapılmış halinin) iki yanında sıra halinde dükkânlar varmış ama zamanla tahrip olup yıkılmış. Kazım Hoca'nın tarihi eserleri restore ettirme tasarıları arasında söz konusu köprüyü aslına uygun olarak yeniden yaptırmak da vardı, fakat bunu gerçekleştirmek kendisine kısmet olmadı. Onun vefatından sonra köprüyü Osmangazi Belediyesi yaptırmıştır.

5. Uludağ Üniversitesi Senatosu Kararıyla 'Fahri Bilim Doktoru' Unvanı Verilmesi

1992 yılının Mayıs ayında Uludağ Üniversitesi Senatosunun oybirliği ile aldığı 7 no.lu karar gereği Musa Kazım Baykal'a 'Bilim Hayatına ve Bursa Kentine yaptığı katkılardan dolayı Fahri Bilim Doktoru' unvanı verilmesi uygun görülmüştür. Karar metni şöyledir:

KARAR NO 7:

Üniversitemiz Senatosunun 23 Mayıs 1992 gün ve 92-6 sayılı oturumunda alınan 8 no.lu kararın yeniden görüşülmesine geçildi.

Yapılan görüşmeler sonunda 2547 sayılı Kanununun 14. maddesinin (b) bendi 5. fıkrası uyarınca "Bilim Hayatına ve Bursa Kentine" yaptığı katkılardan dolayı Kazım Baykal'a "Fahri Bilim Doktoru" unvanı verilmesinin uygun olduğuna oybirliği ile karar verildi.

Aslı gibidir.

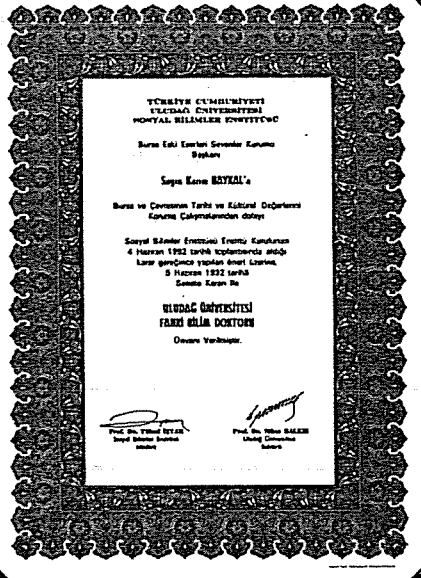
(İmza ve mühür)

Raportör

Cemal TÜREYEN

Genel Sekreter Yardımcısı

Üniversite Senatosunun aynen nakledilen kararına istinaden hazırlanıp kendisine takdim edilen Fahri Bilim Doktoru belgesi ise şudur: (Bk. Belge 9.)

Belge 9.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu

Başkanı

Sayın Kazım BAYKAL'a

Bursa ve Çevresinin Tarihi ve Kültürel Değerlerini

Koruma Çalışmalarından Dolayı

Sosyal Bilimler Enstitüsü Enstitü Kurulunun

4 Haziran 1992 tarihli toplantısında aldığı

karar gereğince yapılan öneri üzerine

5 Haziran 1992 tarihli

Senato Kararı ile

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

FAHRİ DOKTORU

Unvanı Verilmiştir.

(İmza)

(İmza)

Prof. Dr. Yüksel İŞYAR Prof. Dr. Nihat BALKIR

Sosyal Bilimler Enstitüsü Uludağ Üniversitesi

Müdürü Rektörü

6. Bursa Erkek Lisesi Bahçesine 'Büstü'nün Dikilmesi ve Bursa'da Bir Caddeye İsminin Verilmesi

Musa Kazım Baykal Hoca'nın, Bursa'nın kültür hayatına yaptığı hizmetler sebebiyle 20 yıl boyunca Felsefe öğretmeni olarak görev yaptığı Bursa Erkek Lisesinin bahçesine 24 Kasım 1992 Öğretmenler Gününde 'Liseliler Derneği' tarafından yaptırılan büstü dikilmiştir.⁷⁴ Böylece, aynı liseden mezun veya öğretmenlik yapmış Reşat Nuri Güntekin (1892-1956), Orhan Şaik Gökay (1902-1994) ve Sait Faik Abasıyanık (1906-1954) gibi meşhurlaşmış edip ve şairlerin büstlerinin yanında dördüncü olarak Kazım Baykal Hocanın (1905-1993) büstü yerini almıştır.

Musa Kazım Baykal Hoca 27 Temmuz 1993 günü vefat etmişti. 16 Eylül 1993 günü -yukarıda öğrencisi olduğunu ifade ettiğimiz- Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı Teoman Özalp, Belediye Meclisini olağanüstü toplantıya davet etmiş, aldıkları 147 sayılı kararla Tahtakale Mahallesi Çakırhamam yanındaki 'Temiz Cadde'nin ismini '*Kazım Baykal Caddesi*' olarak değiştirmişlerdir.

7. Kazım Baykal Sempozyumu

Bursa'daki Özel Bahar Hastanesi ile Bursa Büyükşehir Belediye Başkanlığı 'Yerel Gündem 21'in katkılarıyla Nisan 2005'te Musa Kazım Baykal adına *Kazım Baykal Sempozyumu* düzenlenmiştir. Sunulan bildiriler ve yapılan konuşmalar bir kitap halinde yayınlanmıştır. Kitabın kapağına, son olarak yaptırmayı arzu ettiği ama yaptırmak kendisine nasip olmayan Irgandı Köprüsünün alt kısmında yer alan tünel çıkışında çekilmiş fotoğrafı konulmuştur. (Bk. *Sempozyum kitabı kapağı*).

8. Musa Kazım Efendinin İlahiyat Fakültesinden İki Arkadaşı ve Bir Hatıra Defteri

Musa Kazım (Baykal) Hoca ile 1990'da evinde yaptığımız mülakat esnasında kendisine;

"- Hocam, sizin gibi Dâru'l-Fünûn İlahiyat Fakültesi mezunu olup da halen hayatta olan var mı?" diye sormuştuk.

"- Bilebildiğim kadarıyla üç kişi kaldık; biri İbrahim Elmalı, diğeri de Manisa'da Dr. Yümni Gediz" demişti.

Kazım Hoca ile mülakat yaptığımız yılda hayatta olduğu anlaşılan 1903 Elmalı / Antalya doğumlu olan İbrahim Bedreddin Elmalı, Dâru'l-Fünûn İlahiyat Fakültesinden 1928'de mezun olmuştur. Üsküdar ve İstanbul Müftülüğü yapmıştır. Bir ara DİB Personel Daire Başkanlığı görevinde bulunmuştur. Türkiye'nin 8. Diyanet İşleri Başkanı olarak 17.12.1965 ile 25.10.1966 arasında 11 ay süre ile görev yapmıştır. Daha sonra 14. dönem İstanbul, 15. dönemde de Afyonkarahisar milletvekili olarak iki dönem TBMM'de görev yapmıştır. 5 Aralık 1994'te vefat etmiştir. Kendisi ile sağlıklı buluşup görüşmek kısmet olmadı.

Dâru'l-Fünûn İlahiyat Fakültesinden sonra tıbbiyeden de diploma aldığı anlaşılan Dr. Yümni Gediz, -sonradan öğrendik ki- aslında 1989'da vefat etmiş ama Kazım Hoca onun vefatından haberdar değilmiş. Kazım Hoca ile görüşmemizden 5 yıl sonra (22 Haziran 2005 günü Manisa'da) Dr. Yümni Gediz'in oğlu Dr. Ozan Yümni Gediz'den edindiğimiz bilgiye göre, babasına ait 150 sayfa civarında el yazması hatıra defteri mevcutmuş. Defteri bizzat görmemiz mümkün olamadı. Kendisine; "Söz konusu hatıra defterinin Latinize edilerek yayınlamasına yardımcı olabileceğimizi" söylediğimizde; "Düşünelim" demişti. Birkaç ay sonra telefonla yaptığımız görüşmede; "Manisa'da bir arkadaşın, hatıra defterini Latinize etmede yardımcı olacağını" söylemişti. Bunun üzerine biz de; "Kitap olarak basılırsa ilk alıcı ve okuyucularından biri olmak istediğimizi" ifade etmiştik. 5 Eylül 2009 günü telefonla görüştüğümüzde ise; 'Hatıratı Latinize ettirdiklerini ancak henüz basturamadıklarını, ne zaman basılacağını da belli olmadığını' söyledi. Bu sempozyum bildirisinin basılmasından önce son kontrollerini yaptığımız Ekim 2010 tarihine kadar bu konuda bir gelişme olmadığını öğrendik. Bir gün bu hatıra defteri yayınlanırsa Dâru'l-Fünûn ve İlahiyat Fakültesi hakkında daha geniş bilgiler edinilebileceğini umuyoruz.

⁷⁴ Çandağ, Necla; *112. Yıl Geçmişten Geleceğe Güldeste*, BEL (Bursa Erkek Lisesi) Yay.5, Mayıs 1995, s.119-121; ayrıca bk. Korkmaz, Erdal; "Yaşarken Heykeli Dikilen Bir Bursa Dostu Kazım Baykal," *Kazım Baykal Sempozyumu*, Bursa 2005, s. 69-71.

D. SONUÇ

Dâru'l-Fünûn'un ve İlâhiyat Fakültesinin kısa tarihçesinden sonra bu fakültenin 1927 mezunlarından Musa Kazım Efendi ile yaptığımız mülâkat esnasında edindiğimiz bilgilerden de yararlanarak kendisine ait bir 'tasdik-name' (çıkış belgesi) ve iki adet 'mezuniyet rûusu' ışığında sunmaya çalıştığımız tebliğimiz sonunda iki şey söylemek istiyoruz:

Birincisi; bir kimse, ister İlâhiyat Fakültesi ister bir başka fakülte mezunu olsun ve hatta tahsilsiz bir insan olsun şayet can u gönülden hizmet yapmayı arzu edip gayret ederse, Cenab-ı Hakkın da yardımıyla büyük işler başarabilir. Burada kısaca hayat hikâyesini ve hizmetlerini anlatmaya çalıştığımız merhum Musa Kazım Baykal bunun bir örneğidir.

İkincisi; Osmanlı devleti döneminde açılıp Cumhuriyet Türkiye'sine intikal eden, Batı tarzında açılmış ilk üniversitemiz olarak eğitim tarihimizdeki yerini alan Dâru'l-Fünûn'un çatısı altında öğretim yaptıran İlâhiyat Fakültesi hakkında belli bazı bilgilere sahip olmakla birlikte -kendi adımıza ifade ve itiraf edelim ki- her yönüyle yeterli bilgi sahibi değiliz. Meselâ; bazı kaynaklarda yıllara göre verilen ve bizim de onlardan aynen aktardığımız öğrenci sayısı ile ilgili bilgiler doğru mudur? Doğru ise, fakültenin ilk açılış yılından itibaren devamlı öğrenci kaybetmesinin veya öğrenci ilgisizliğinin asıl sebepleri nelerdir? Sebepler (veya engeller) olarak bizim yapabildiğimiz ve maddeler halinde sıraladığımız hususlar sorumluzun tam cevabı olarak yeterli mi yoksa daha başka ve önemli sebepler de var mıdır? İlk açılıştan kapanıncaya kadar fakülteye toplam kaç öğrenci kayıt yaptırmış ve kaç mezun olmuştur? Mezunlar nerelerde ve ne tür hizmetler yapmışlardır? Bunlar gibi daha birçok soru öyle tahmin ediyoruz ki bizim gibi çok sayıda insanımızın, meslektaşımızın kafasını kurcalamaktadır.

Bütün bu ve benzeri sorulara cevap teşkil edebilecek bilgi ve belgelerin İstanbul Üniversitesinin arşivlerinden gün yüzüne çıkarılması en büyük umut ve beklentimizdir. Umar ve temenni ederiz ki, bu sempozyum vesilesiyle gerek arşivlerden yararlanılarak ve gerek özel bazı araştırmalar sonucu bu fakülte ile ilgili bütün bilgiler ortaya çıkarılmış olsun...

Saygılarımla...